

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN
Julevsábmáj: Lill-Tove Paulsen

ÅHPADIDDJIJBAGÁDUS

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN

JULEVSÁBMÁJ: LILLY VITSÁK

VÁRIJN 2

TIEBMÁGIRJJE 3.-4. KLÁSSAJ

JULEVSÁMEGIELLAJ

ČálliidLágádus

SISADNO

ÁVDDÁBÁGO.....	4
1. MÁHTUDAKULME, ÁKTELASJ ÁRVUSTALLAM. . . JA FÁGAJGASSKASASJ TIEMÁ.....	5
2. GÁVVÁ SISANOS, BARGGOVUOGIJS JA OAHPPAMNÆVOJS.....	7
3. STRUKTUVVRRRA: ÁVDDÁBARGOV, ÁLGGOBARGOV JA MAŇŇEBARGOV JUOHKET.....	9
4. BIELES-BÆELLÁJ-BAGÁDUS.....	12
b. 3-4: Ávddábahko ja oahppoulme.....	12
b. 5: Váren.....	12
b. 6: Mujtá gus?.....	13
b. 7: Mij gærddop ja oahppap ádá bágojt.....	13
b. 8: Alfabehtta.....	16
b. 9: 1. Bokstávabivddo.....	18
b. 10: 2. Bájkkenamá.....	19
b. 11: 3. Luonndonammadusá.....	20
b. 12: 4. Læjrrasadje váren.....	21
b. 13: 5. Læjrrasajen.....	22
b. 14: 6. Vuossan.....	23
b. 15-17: Álggoscávlá váren.....	24
b. 18: 7. Makkir gárgadis la riekta?.....	25
b. 19: 8. Låhkåt ja tjållet.....	25
b. 20: 9. Dállit.....	26
b. 21: 10. Dállit.....	26
b. 22: 11. Njálmalasj hárrjidallam.....	28
b. 23: Álggoscávlá váren.....	29
b. 24: 12. Váren.....	29
b. 25: 13. Árvvådusa.....	29
b. 26: Juhtusa váren.....	30
b. 27: 14. Juhtusa váren.....	32
b. 28: Miehttse juhtusa.....	32
b. 29: 15. Juhtusa váren.....	33
b. 30: 16. Juhtusa váren.....	33
b. 31: 17. Gárden.....	33
b. 32: Låtte váren.....	34
b. 33: 18. Låtte váren.....	35
b. 34: Gáritjisá: <i>Rievsaga, Gietjav tjáppa, tjáhppis tsitsátja</i>	35
b. 35: 19. Låtte váren.....	35
b. 36: 20. Riekta vaj boasstot?.....	36
b. 37: 21. Verba.....	36
b. 38: 22. Majt álggoscávlán barggap?.....	37
b. 39: 23. Gává.....	37
b. 40: 24. Biktasa.....	38
b. 41: 25. Gávna gus bálggáv?.....	39

b. 42: Tálla 1-20: 26. Tálla	40
b. 43: 27. Tálla	41
b. 44: 28. Tjállet	41
b. 45: Vahkkobiejve, Kloahkka	42
b. 46: 29. Álggoskávlá tijmmaplánan	43
b. 47: 30. Siejnneavijssa	44
b. 48: 31. Oahppe álggoskávlán	45
b. 48: 32. Ma li gávan?	45
5. ÁLGGOBARGGO JA GIELLADÁJMA	47
Lávdagoaden	47
Dállit	48
Læjrrasajen	49
Vuossan	50
Luonndobálges	50
Biebbmo	52
Lávllaga ja stága	53
Sáme bájkenamá	56
Sjuohppit	57
Sjatto	57

Ávddábágo

Áhpadiddjijbagádusán *Várijn, vákkijn ja vuonajn* girjijda li 13 oase: akta oasse juohkka 12 oahppij girjjáj, ja akta dábálasj oasse mij la aktisasj divnajda. Áhpadiddjijbagádusán juohkka girjen vuosedin álgon máhtudakmihtojt maj barggap juohkka girjen, ja makkár prinsihpa gulluji gá galga árvustallat oahppijt bargadahttijn.

Máj oajvvadin aj dán dábálasj oasev lågá, danen gá danna li ávkálasj diedo struktuvras, progresjåvnås ja sieradimes. Máj lin aj tjielggim pedagåvgålasj vuodoájádusájt oahppijgirjijda *Várijn, vákkijn ja vuonajn*, ja gåktu sisadno ja barggovuoge VVV:an ållidi duov dáv oasev Máhttolåpptimis 2020.

letján sihtin nammadit jut dutke UiT Vuona arktalasj universitietas viek berustin VVV:as dutkamprosjevta rijkajgasskasasj åtsådimprosjevta ICE baktu - Indigenous citizenship and education (Álgoálmuk, guojmmeviesátvuolta ja åhpadus) jagen 2019. Sijá blåggån máhtá låhkåt gá giehttu ja árvustalli oahppogirjijt: <https://site.uit.no/ice/blog/>.

Olmåivåggi/Mann dalen, snjilltjamáno 2022

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

1. Máhtudakulme, áktelasj árvustallam ja fágajgasskasasj tiemá

Oahppijn 3. ja 4. klásson gejn la sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 2, li máhtudakmihto 4. dáse milta. Oahppijn 3. ja 4. klásson gænna l sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 3, de la luondulasj tjuovvot máhtudakmihtojt 1. dáse milta.

Máhtudakmihto ja aktelasj árvustallam gávnnuji Åhpadusdirektoráhta næhttabelijn (<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/kunnskapsloftet-samisk/>), valla válljim lip vuosedit máhtudakmihtojt ja árvustallambagádusájt sámegiellaj 2 ja sámegiellaj 3 guorralakkoj. Dáv dan diehti gá sámegiellajuohkusijn li álu sámegiella 2- ja sámegiella 3- oahppe, ja jáhkkep bohtá ávkken åhpadiddjijda. Gávva vuoset ienemus oasse l sæmme sámegiellan 2 ja sámegiellan 3, valla vehi sieradusá alep rávkalvisáj giellatjehpuadahkaj oahppijda gænna l sámegiella 2.

SÁMEGIELLA 3	SÁMEGIELLA 2
<p>MÁHTUDAKMIHTO 1. DÁSSE MANŊELA</p> <p>Åhpadusá ulme l oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet bágojt ja moallánahkkojt ietjas árggabiejve ja lahkabirrasa birra • ságastallat gáváj, tevstaj ja birrasa birra • subtsastit ietjas ja lahkabirrasa birra • gulldalit ja stáhkát ávdđánbuktemvuogij dagu juojga, lávllaga, rálla, spela ja sámé subtsasa • guoradallat ja sjuggelis láhkáj barggat giellajienaj, stávvalij, giellaoase ja ritmaj • láhkát ja tevstajt diededit • bágojt, gárgadisájt ja oanes tevstajt tjállet 	<p>MÁHTUDAKMIHTO 4. JÁHKEDÁSE MANŊELA</p> <p>Åhpadusá ulme l oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet bágojt ja moallánahkkojt ietjas árggabiejve ja bájkálasj birrasij birra • ságastallat ja giehttot vásádusáj ja plánaj birra • gulldalit ja sjuggelisát barggat tevstaj ja sámé subtsasij • láhkát tevstajt ja gávnnaat tjielgga diedojt tevstajn • tjállet oanep tevstajt ma diededi, subtsasti ja gatjádi • adnet tjielgga jiednadimijn ja dádjadahte báhkosájdímijn
<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávdánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali ja bessu vuosedit sij dádjadi • bessu gielajn stáhkát • álkes tevstajt dahká ma gulluji <p>Åhpadiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassálasstemij ja arvusmahttet oahppamiellaj málsudahkesbarggamvuogij baktu gánná oahppe bessu labudallat, ietjas dábdu dagájt adnet, átsádit ja imájdallat, ja sjuggelit barggat • galggi bessat gæhttaladdat • ságastallat oahppij sijáj ávdđánimes fágan • vaddet oahppijda máhttelisvuodav subtsastit gáktu ietja vuojnni majt máhtti, ja majt buorebut máhtti gá ávdebut • bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit åhpadusáv nav vaj oahppe máhtti bagádusáj milta oahppat sámástit 	<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávdánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali ja láhki tevstajt • gá vuorrolakkoj ságastalli ja diedojt lánudalli • tevstajt hábbmiji ma guládalli <p>Åhpadiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassálasstemij ja arvusmahttet oahppamiellaj málsudahkesbarggamvuogij baktu gánná oahppe bessu labudallat, ietjasa dábdu dagájt adnet, átsádit ja imájdallat, ja sjuggelit barggat • galggi bessat gæhttaladdat • ságastallat oahppij sijáj ávdđánimes fágan • vaddet oahppijda máhttelisvuodav subtsastit gáktu ietja vuojnni majt máhtti, ja majt buorebut máhtti gá ávdebut • bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit åhpadusáv nav vaj oahppe máhtti bagádusáj milta oahppat sámástit ádá ja oahpes guládallam dilijn

VVV la vuododum nav vaj barggap sæmmi máhtudakmihtoj sihke *Várijn 2*, *Vákkijn 2* ja *Vuonajn 2*, valla sisadno I moattelágásj ja barggamvuoge málssu. Oahppe oadtju aj máhttelisvuodav válljit duov dáv gássjelisvuodav girjes girjjáj.

Mij la juo nammadum 7. kapihttalín dábálasj oasen åhpadiddjibagádallamin, de la fágajgasskasattjat ájnas prinsihppa VVV:aj. Vuollelin vuoset gávová gáktu *Várijn 2* máhttá liehket vuodon gá bargga divnainj gálmájn fágajgasskasaj tiemájn.

Várijn 1 ja Várijn 2	MAJT	GÁKTU
Áimmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme	a) vádtset luondon b) vuossa, biktasa ja dárbbaga c) vuododárbo d) bierggit luondon e) diehtet gánná la luondon f) sosiálasaj tjehpudagá g) identitiehtav nannit ja aktisasjuoda dábdo	a) oassálasstet læjrraskávlán/manojn b) vuossav guoddet, várajda válldet ietjas dárbbagijt, adnet biktasijt ja dárbbagijt ma hiephi c) ságastit man ájnasa biebmo li, oadtjot oadet ja rájnasvuohhta manoj nanna, oassálasstet ålggoskávlán, oadet iehtjádij siegen, hivsigahttet ålggon d) oahppat dáláv tsahkkidit ja gæhttjalit vaj dálá ij játta, máhttet allasis biebmojt basset, liehket várrogis ja ij vaháguvvat, oahppat biebmojs majt luondon gávnnap: muorje, guole ja návde e) sáme bájkenamá ja luonndonammadusá li viehken vaj diedá gánná la, kártav oahppat f) aktisattjat barggat nuppij duon dán aktijvuodan, gá la ålgon ja klássalanján, nannit gasskavuodav nuppij oahppij ja åhpadiddjij duon dán dájma baktu, giehtadallat persávnálasaj ja praktihkalasaj hásstalusájt ja dábdojt, gatjádít viehkev g) duosstat sámástit duon dán aktijvuodan: lávllot, stáhkát, láhkát, ságastallat, dramatiserit, gatjádallat, tjállat, oahppat muhtem bájkálasaj bájkenamájt, duov dáv juogosbargov tjadádít ålggon ja sinna
Demokratija ja guojmmeviesátvuohhta	a) sáme giela ja giellasuorge b) gájjkásij riektá c) vuodoæládus d) mierredimoassálasstem ja ávdásvástádus	a) oahpástuvvat giellavalljudagájn sáme guovlojn bájkenamájt ja bágoj ietjá giellasuorgij/sámegielahtevstaj ja dahkamusájt baktu b) oahppat gájjkásij riektájn ja dajt prinsihpajt adnet gá la luondon, oahppat dáláimnjuolgasusájt c) ságastallat boatsojæládusás, gæhttjalit sjuohppit d) stáhkát ja dádjadit álkkes njuolgasusájt aktandájman (samspill), gárvedit manojt ja dájmajt, oassálasstet dájmajt majt iehtjáda li gárvedam vieledit njuolgasusájt ja iehtjádij vuojnojt ålggon ja sinna
Guoddelis ávddánibme	a) birásdiedulasj b) biebmo lahkusis ja ietjá luonndoressursa c) ulmusj, giella, birás ja sebrudahka	a) rutsijt tjoagget, læjrrasajev rádjat, ij goadet bátsidisájt b) muorjjit, guollit, oassálasstet álkkes biebmo russtimij bájkálasaj ålgoábnnasij c) oahppat muhtem várre juhtusij, láttij ja sjattoj namájt, ságastallat luonndovalljudagás ja gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

2. Gávva sisanos, barggovuogijs ja oahppamnævojs

<p>Ulme ja tiebmáose</p>	<p>Oahppamulme:</p> <ul style="list-style-type: none"> Máhttet subtsastit ma læjrrasajen gávnnuji Máhttet subtsastit ma li vuossan Máhttet bágojt majt dárbahip gá galggap dállit Máhttet sámegeiel bágojt: <i>judos, ládde, sjaddo, gárdde, tjoarvve, sjuohpan, dállásadje</i> Máhttet nammadit binnemusát gálmma látte ja gálmma juhtusa váren máhttet nammadit gájt gálmma sjattojt váren Máhttet muhtem sáme luonndonammadusájt Máhttet muhtem sáme bájkkenamáj Máhttet lávllagav <i>Miehttse juhtusa</i> 	<p>Tiebmáose:</p> <ul style="list-style-type: none"> Alfabiehta Bájkkenamá Biktasa Dállit Juhtusa váren Gárden Læjrrasajen Vuossan Tálla Látte váren Luonndonammadusá Sjatto Váren 	<p>Giellaoahppo:</p> <ul style="list-style-type: none"> alfabiehta sáme diftånja innesijvva gatjálvisbágo báhkoklássá: substantijva ja verba giellasuorgij sieradusá áiggemoallánahkko: vahkko-biejve genitijvva ja mierredum ágge tálla: vuodotálla ja rájddotálla
<p>Barggo-vuoge</p>	<p>Láhkát:</p> <ul style="list-style-type: none"> bágojt ja gárgadisájt gávuváevstaj árvvadásájt láhkamtevstaj dahkamusáj ja spelaj bagádusájt tabellav: <i>Tijmmapládna</i> 	<p>Tjuorggat/Bájnnet:</p> <ul style="list-style-type: none"> luonndonammadusájt sátsov bágos gávuváj sátsov dárogieibágos sámegeiel-báhkuj juhtusij ja láttij, læjrrasajev bagádusáj milta gávuv bagádusáj milta 	<p>Gulldalit ja ságastit:</p> <ul style="list-style-type: none"> gatjádallat gatjálvisájt vásstedit gatjálvisájt ságastallam subtsastit ávddánbuktet ietjas bargov gulldalit instruksjavnájt spelajn gulldalit iehtjádijit gudi subtsasti gulldalit jieddnásláhkámav bagádusájt gulldalit gulldalit lávllagijit drámátiserit
	<p>Tjállet:</p> <ul style="list-style-type: none"> bokstávaj ma bágojs gáhtu bágojt ma gáhtu gárgadisájs bágojt ja gárgadisájt gávújda bájkkenammadusájt ja luonndonammadusájt vásstádusájt gatjálvisájda gárgadisájt járggálit 	<p>Lávllaga ja gáritjisá:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Alfabiehttalávlla</i> <i>Biernna oadá</i> <i>Ávon la miella</i> <i>Miehttse juhtusa</i> <i>Rievsaga</i> <i>Suga sugá</i> <i>Gáritjisá:</i> <i>Tjáppa tjáhppis tsitsátja</i> 	<p>Stága ja praktihkalasj dahkamusá skávlán:</p> <ul style="list-style-type: none"> gæhttjat filmajt sjaddovuosádusáv dahkat duot dát báhkooahppam hárijj-dallama spellat bræhttaspelajt spellat bingo russtit biebmov oassálasstet lávllagijda ja stáhkamlávllagijda drámátiserit
	<p>Oajvvadásá praktihkalasj dahkamusájda/álggobargojda álggokávlán:</p> <ul style="list-style-type: none"> lejrav dahkat ja dállit biebmojt russtit luonndobálges sjuohppit stáhkamdájma, lávllaga ja drámá muorjijit tjoagget sjattojt tjoahkkit 		

<p>Duodde oahppam-nævo</p>	<p>Dábálasj tjuovvusa: Bagadusá Báhkolissta: Dájma váren Báhkolissta: Læjrrasaje bargo ja dájma váren Báhkolissta: Kulturhistávrrá váren Báhkolissta: Kulturhistávrrá váren Báhkolissta: Málestít Subtsas: <i>Dállit</i> Vástáduskártá riehta-vaj-boasstot-dahkamusá Bagádus bingospelajda Bagádus gáktu barggat báhkooahpamkártáj Bagádus labyrintaspelajda Bagádus ságastallamkártájda Bagádus gárgadisbudáldusájda</p> <p>Tjuovos <i>Várijn 2</i>: 1: Oajvvadus luonndobálggáj 2: Vástáduskárttá luonndobálggáj 3: Budáldus 4: Bájnnit juhtusijt 2 5: Báhkolisstaspella 6: Gærddomdahkamus</p>	<p>Báhkooahppamkártá: Dállit, sámeigiella-dárogiella Læjrrasadje váren 2, gávva-tæksta Vuossan 2, gávva-tæksta Álggokávllá váren, dárogiella-sámeigiella</p> <p>Bingo: Juhtusa ja látte váren 2 Álggokávllá váren 2 Álggokávllá váren 1-2, álggobingo</p> <p>Bræhtaspela: Juhtusa ja látte váren 2 Álggokávllá váren 2</p> <p>Ságastallamkártá: 2 sehta</p> <p>Gárgadisbudáldusá: Dállit Bájno 2 Álggokávllá váren 2</p> <p>Tsibrunkártá: Juhtusa váren 2 Bájno 2 Tálla 2 Látte váren 2 Álggokávllá váren 2</p>	<p>Báhkobánjakártá: Juhtusa váren 1-2 Látte váren 1-2 Álggokávllá váren 2</p> <p>Plánsja: Alfabehtta Ielle Dállit Juhtusa váren Bájno Viste ja sebmula Lávdaoaden árrot Lávdaoaden Giedjega ja dagjasa Tálla 0 -10 Tálla 11 - 20 Tálla 10, 20 ... 100 Látte váren Álggokávllá Jávrreguole</p>
-----------------------------------	--	---	---

3. Struktuvrra: ávddåbargov, ålggobargov ja mañnebargov juohket

Dán dábalasj oasen åhpadiddjijbagádusán (bs. kapihttal 9), definerijma da vihtta oase ma vierttiji vuodon ålgguskåvlån. Dánna sihtap tjalmositit dajt gålmmå åsijt gånå åhpadisnævo li hiebadum vissa tiemájda ja áldardássáj, diedon ávddåbarggo, ålggobarggo ja mañnebarggo, ja sierraláhkáj bagádallat dijáv gudi galggabihtit barggat *Várijn 2* girrijn. Mij sihtap vas dættodit, divna dá gávda li ájnasa gá ájádala tjieñnalisåhpadimev.

ÅVDDÅBARGGO

Jus oahppe buoremus láhkáj galggi ávkev giellaåhpadimes luondon, de la ávddåbarggo ájnas skåvlån. Båktet duogásjmáhtudagáv la buorre ålggo. Buorre I aj oahppijit huomahahttet majt galggi oahppat. Átsådallam lip dát máhtta viehkedit sijáv mávtåstuhttet åhpatjit, ja adjáj mujttet bágojt ja moallánagájt buorebut. Buorre ávddåbarggo vaddá vuodov vijdábut oahppat.

Vuojnnep gålmmå tijma klássaladnjadájma li binnemus majt gájbbedit ávddåbargos, valla dárbbu I ájn ienep tijmaj. Tijma e galga tjoahkkiduvvat avta bæjvváj, danen gá oahppe vierttiji oadtjot vuodjodit åhpadimev tijmaj gaskav, ja ávot aj sijdajn barggat.

Vuostasj biele *Várijn 2* girjen la gárvedibme ålgguskåvlláj. Válljim lip ij «mierkkit» vissa bielijt oahppijgirjen ávddåbargguj, danen gá ålgguskåvllå tjadáduvvá duon dán láhkáj sámij guovlojn: Muh-tem skåvlåjn la ålgguskåvllå degu miján, ietjá skåvlå barggi aktan giellalávvgomij/giellaæjvvalimij, ja iehtjádijn li moadda oanep ålgguskåvlå, lahkke- jali állesbiejvijt, álles skåvllájagev.

Gá mij Olmmáivákke skåvlån lip mierredam tjadádit ålgguskåvlåv vallak gá skåvllå ålggá, de ij la miján nav assto ávddåbargguj: Ep boade guhkebu gá 7. bælláj ávddål gá galggap klássalanjáv sirddet ålgus. Állu buoremus la guhkebu barggat jus hiehpá. Máhttelis la, jus ehpit ávvånis galga ålgguskåvlåv moadda biejeve, valla farra smáv ekskursjåvnåjt, de máhttebihtit barggat duojna dájna tiemáj *Várijn 2* girjen nav gaktu didjij hiehpá, ja praktihkalasj dájmaj barggat ålgguskåvlån dahkamusáj gaskav.

ÅLGGOBARGGO

Ålggobargujn miejnnip praktihkalasj dahkamusájt ja giella-dájmajt ålggoskávlån.

5. kapihttalín dán bagádusán gávna oajvvadusájt dájmaida ma hiephi *Várijn 1* ja *Várijn 2* girjijda. Dån gávna aj oajvvadusájt gáktu máhtá gárvedit ja tjadádit dájtt dájmaida vaj buoremus láhkáj máhtta ávkkít gielav ålggoskávlån. Vállidám lip mañen buojkulvisájt bágojs ja moallánagájs ma máhtti boahitet ávkkén.

Mujte vállidet kamerav fáron ja juohket ávdåsvåsståduvåv gávvi-tjit divna dájmaida, danen gå ietjat gávå aj máhtti liehket ájnna mañebargos.

MAÑNEBARGGO

Mañebargujn miejnnip dav bargov maida oahppe skåvlån dahki ålggodájmaida mañela. Mañebarggo I duola dagu organiserit ja systemiserit våsåduvåv ja åtsådallamijt maida oahppe li luondon barggam, ja hárrjidallat bágojt ja moallánagájt maida li gullam. Sæmmiláhkáj gå ájggeadno ávddåbargguj tjanåduvåv ålggoskávlå rammefaktåvråjda, de la ájggeadno aj mañebargguj sæmme.

Vájku makkár rammefaktåvrrå, de la *Várijn 2* dagådum vaj oahppe oadtju máhttelisvuodav barggat divna tiemåj ma li ávddånbuvtedum ålgon. Makkár dåsen galggi duo dá dahkamuså tjoavdeduvvat, mierreda dån gut la åhpadiddje. Ælla sierra bieles «mierkkidum» mañebargguj. Diedon dånkki aj barggat tevstaj ja dahkamuså girjen juska ehpit la læhkám ålggoskávlån, jali barggam divna tiemåj sámegeiellaj ålggon. Diedon de vierttibihittit snivva barggat duoj dáj oasseåsi, danen gå oahppiñ ælla nav moadda referånsstjoakke maida lidjin ietjån adnåm jus lidjin oadtjot gielav praktihkalattjat.

Dav juohkkahasj dådjat, gå oahppe li barggam tiemåjn ávddåbargon jali maida li ålggon barggam, de giehebut dådjadi mañebargon. Álkkep dådjadit dav mij la oahpes, ja mannå ruvåbut ienni gå dat mij la ådå ja gåssjel.

Divna tijmaida mañebargguj ij dånkki biedjat avta jali guovte bæjvvåj, danen gå oahppe dårbahi åjgev gárvedit tijmaida gaskav, ja diedon aj sijdan barggat vaj oahppi buoremus láhkáj. Máhttelis la lahke jali ålles biejev mañebargguj ålggoskávlåbiejvij/tiebmbiejvij mañela, valla hæhttu aj vuorkkit tijmaida boahtte vahkojda. Mijå skåvlån barggap *Várijn 2* girjijn ålles tjavtjav, ja de tjadådip akti vas gidåj.

Jus lihpit sjattojt vákkes válldám, de máhttebihtit sjattojt systematiserit mañgebargon, ja dahkat vuosádusáv jali minifloráv. Adnit sáme ja dáro sjattoj namájt. Dát la buorre ájgge gærddot dav majt li oahppam sjattoj birra vákken. Majt mujtti oahppe álggo-skávlås? Adnit sjaddoplánsjajt, *Giedjega vákken* ja *Urttasa ja ietjá sjatto vákken*, ja floráv viehkken. Dát la dahkamus mij gasskadásen vas bohtá ienep sjattoj.

Dát la dahkamus mij gasskadásen vas bohtá ienep sjattoj. Duodjuhamdahkamusá ábnnasijis ma li luondon tjoakkedum, li vuogas dájma mañgebarggij. Dánna l dássju fantasijja mij ganugahtá. Dánna gávna muhtem inspirasjávna: www.pinterest.com.

Vijdábut barggit dahkamusáj girjen, dájmaj, gávvá- ja báhko-báhkkakártáj, báhkoahppamkártáj ja spelaj ma gulluji.

Láttak la moattejahkásasj urtas ruvssofamiljan. Muorje li C-vitamijnajs dievva, ja danen li adnám vádnadávda vuosstij. Lastajt adnin sláhtjusij. Gálldo: <https://snl.no/molte>
Gávvá: Toril B. Lyngstad

4. Bieles-bælláj-bagádus

b. 3-4: **Ávddåbahko ja oahppoulme**

Tjadáda ávddåbágov ja mihtojt oahppij siegen. Ságestihtit majt oahppe galggi oahppat, ja majt mihto merkahi. Tjieggi juohkka ulmev, ja buvte buojkulvisájt. Oahppe máhtti nágin minuhta vuostasj tijmas oahpástuvvat girjijn.

Jus dijá skávllá ij álles *Várijn 2* girjijn galga barggat, de viertti áhpadiddje válljit dajt ulmijt ma hiehpi dán oahppejuohkusij. Ájnas la oahppe berusti jur majna galggi barggat ja oahppat.

Ságastit gáváj birra ávddåbielen ja 4. bielen. Dibde oahppijit unnánasj filosoferit daj birra majt vuojnni. Gáktu jáhkki mannam la oahppij Olmmáivákke álggoskávllán vákken?

ULME: OAHPE GALGGI

- dádjadit majt galggi oahppat
- ájttsat ja berustattjät tiemás

b. 5: **Váren**

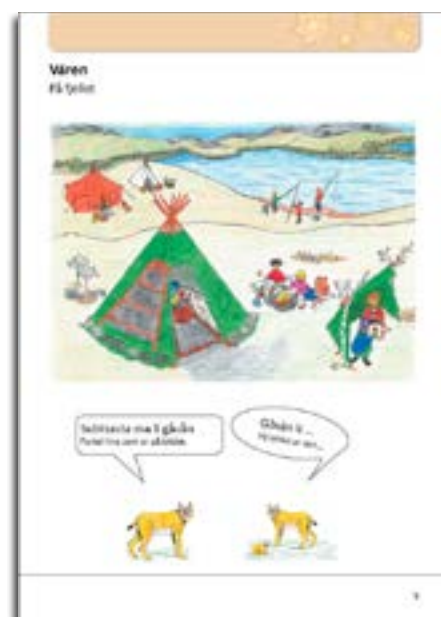
Tjuorgas 5. bielen la degu «uksa goavkkot» ja máhttá viehken aktiviserit oahppij duogásjmáhtov. Gávva vuoset guokta oahppe li vádtsemin vákken, ja ienemusá oahppijs dal dábddi gávås, juogu dal gá lidjin vádtsemin álggon mánájgádden, skávllán jali familja siegen. Muhtem oahppe ihkap vil mujtti bágojt ja moalgedimijt majt li ávdebut oahppam. Dat sæmmi tjuorgas la *Várijn 1* girjen.

Gáváj baktu ihkap ájttsi sij juo máhtti juojddá tiemá birra, ja dábddi sij rijbadi ja hálijdi ienebu oahppat. Dibde oahppijit ságastallat gávås, guovtes ja guovtes.

Buorre jus áhpadiddje váttasj klássalanján madi gulldaladdá oahppijit, ja viehkedit danna gánná l dárbbu, ja duodastit majt oahppe juo máhtti jus juorruli. Mijá átsádallama vuosedi oahppe lijkkuji barggat guovtes ja guovtes aktan, danen gá ij la nav «várálasj» sámástit gá libá guovtes, ienni gá stuoráp juohkusin. Dan láchkáj la álkkep aktiviserit ienep oahppijit. Ja oahppe oadtju «hárjiddallat» ávdås tjoahkkájgiessebit aktisasj juohkusin.

ULMME: OAHPE GALGGI

- báktet ietjasa duogásjmáhtudagáv

Ságastallit majt vuojnnebihtit gávån. Aloda oahppijt subtsastittjat guhtik vuorov. Muhtem oahppe soajtti máhtti ájnegis substantijvajt, madi iehtjáda vásstedi álles gárgadisáj. Áhpadiddje máhtta viehkedit oahppijt álkkes gárgadisálgøj, buojkulvis:

Váren la ...

Gávån la ...

Gávån vuojnáv ...

Ájggeguovddelis substantijva: *lávdaohte, tællta, sehka, dállå, jávrre, njárgga, várre, giergge, nejtsusj, báhtjasj, oahppe, vuossa, svihtjo, oademvuossa, guolle, márffe, muorra, gukse, niesste, bruvssa, sjokoláda, gænsis, bávsa, duollje, dállågádde.*

Ájggeguovddelis gárgadisá: *Mån vuojnáv ... Gávån la ... Sij li várijn. Sij márffijt bárra (Såj bárråba márffijt). Nejtsusj bivddá. Máná dálliji. Sij li segav tsaggam. Lávdaohten/tjubugin la dállå. Báhtjasj bruvsav juhká. Báhttja sjokoláдав bárrå. Tjappa dálkke l.*

b. 6: Mujtá gus?

Da oahppe gudi li barggam VVV girrijn ávddåla, dábddi moaddá bágo dán bielen. Makkár bágojt bukti? Ulmme dájna bielijn la vuosedit oahppijda sij juo máhtti muhtem bágojt sámegiellaj. Gábtjå 7. bielev árkajn mij tjiehká «fasihtav», ja dibde oahppijt aktan biedjat bágojt tjuorggasijda.

Mujte: Boasto tjuorgas la vuolemusán oalgesbielen, tjuorgas galggá dállågádde, ij dállåsadje.

ULMME: OAHPE GALGGI

- båktet ietjasa duogásjmåhtudagáv

b. 7: Mij gærddop ja oahppap ádå bágojt

7. bielen girjen gávna báhkolistav gávåj majt oahppe vierttiji gærddot ja oahppat madi barggi *Várijn 2* girrijn. Da li dagádum vaj oahppe álkket vuojnni majt galggi oahppat, ja dat bielle máhtta liehket «báhkolissta» dárboj milta. Bágo li juogedum gálmå tiebmåoassáj *læjrrasajen*, *vuossan* ja *váren*. Hiehpá buoragit oahppijda vaddet sijddabargov vaj oadtju hárijjiddallat mierredum bágojt dán bielen. Dánna viertti æjgádiijt mávtåstuhttet mánáj hárijjidalátjit. Juoge báhkoahppamav oahppamájggáj, ja máhtsa dán bælláj dárboj milta.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat ádå bágojt
- hárijjiddallat bágojt jienadit riehta

Divna bágo 7. bielen gávnnuži báhkobáŋŋkakárttán. Ane báhkobáŋŋkakártájt gá áhpada ja gærdo bágojt. Vuoseda avtav kártáv ájgen ja gatjáda: *Mij la dát?/Ma li dá?* Gærdo bágojt jus oahppe e máhte dajt, ja dibde oahppijt javllat duv milta. Bieja kártájt táblo rabddaj madi barggabihtit. Áhpadiddje iesj mierret gal-la, ja makkár báhkobáŋŋkakártáj galggi barggat juohkka tijma. Bágojt majt li oahppe aktisasj juohkusin oahppam, máhtta sæjnnáj biedjat «mij máhtteþ-kárttán», madi da ietjá kártá majt e máhte, vuorkkiduvvi boahhte tijmmaj. Sijddabarggon máhtti hárijjidallat muhtem bágojt ma ælla ájn siejnen. Aktisasj ulmme juohkusij le oadtjot divna báhkobáŋŋkakártájt sæjnnáj.

Oahppe lijkkuži dáv báhkooahppam vuogev. Dát sjaddá aktisa-sj barggo gánná juohkkahasj juohkusin máhtta oassálasstet vaj oadtju ienemusáv kártájs «mij máhtteþ» hárráj. Juohkka tijma li ádá kártá siejnen. Gærddut kártájt duolla dálla.

Jus vállji barggat báhkobáŋŋkakártáj dán láhkáj, de la aj buorre máhttelisvuohhta hárijjidallat tállajt 20:j sámegeillaj. Lágá kártájt «mij máhtteþ» háren ja kártájt majt oahppe e rat máhte. Áhpa-diddje máhtta láhkát tjavgga oahppij siegen, jali dibddet ádá oahppev gæhttalit juohkka bále. Ságestihtit gánná li ienemus kártá - siejnen jali táblon.

Báhkobáŋŋkakártájt máhtá aj dáj dájmajn adnet:

1. Mán dárbaþav ...

Áhpadiddje buktá moalgedimev majt oahppe vierttiji dá-d-jadit ja állit gá viedtji báhkobáŋŋkakártáv siejnes. Áhpa-diddje máhtta vuosedit rubmahijn danna gánná hieþpá, duola degu vuosedit gá galmá, gávasta jnv. Oahppe máhtti viedtjat avtav jali ienep kártájt.

Buojkulvisgárgadisá:

- *Mán galgav dállit, ja dárbaþav ...* (muora, risse, biesse, árrangierge)
- *Mán ájgov oadet, ja dárbaþav ...* (lávdagoahte, gábmá, oademvuossa, duollje)
- *Uddni harvvá, ja dárbaþav ...* (rássjojáhka)
- *Mán goalov, ja dárbaþav ...* (gahper, fáhtsa, hullogænsis, hullobávsá, guobá)
- *Mán lav nælggomin, ja dárbaþav ...* (niesste, lájbbe, sjokoláda, márfte)
- *Mán ájgov basset márfijt, ja dárbaþav ...* (márfte, sájger)

Dánna lip válljim biedjat dajt ájggeguovddelis bágojt nomina-tijvav. Ájnnasamos oahppijda dán dásen la vuosedit báhko-boanndudagáv, ja hárijjidallat adnet bágojt gárgadisájn. Áhpa-diddje iesj mierret man stuor dættov galggá biedjat kasusijda dánna. Jus oahppe li dan rájen, de dáhkki fokuserit riehta kasusijt dán hárijjidallamin.

2. Viehkamdiktáhtta

Viehkamdiktáhttav tjadát stafæhttan, ja suohtas láhkáj diktáhttav dahkat. Dát vehi gájbbet produserit njálmálatat, valla dádjadit gulldalit mierret vijmak báhtusav. Jus áhpadiddje sihtá barggat báhkobáŋŋkakártáj duolla dálla, de máhtta viehkamdiktáhtta tjadáduvvat moaddi tiebmáájge.

Åhpadiddje dahká listav nummarij bágoj majt la välljim, ja listav nummarij linjaj gási bágojt tjálá. Oahppe juogeduvvi juohkusijda, ja galggi gálmma oahppe juohkka juohkusin: orakel, sáhkaguodde ja tjálle. Orakel ja sáhkaguodde tjuodtjoba goabbák bielen lanján. Orakel oadtju báhkolistav mij la vuodo viehkamdiktáhttaj, ja ij viertti vuosedit dav sáhkaguoddáj. Gá stafæhtta álggá, de álggá sáhkaguodde orakelijn.

Orakel láhká vuostasj bágov listas sáhkaguoddáj, guhti viertti gulldalit snivva. Gá sáhkaguodde galggá dav bágov vaddet, de viehká sán tjálle lusi ja javllá bágov. Tjálle gulldal ja tjállá dav bágov ietjas liststaj. Gá vuostasj vuorro l gærggam, de álggá vas ádásis ádá bágujn, ja nav joarkká doajmma desik divna orakela bágo li jávsádam tjálláj. Maŋŋutjissaj buohtastahtti tjállij lista, ja de mierreduvvá gut vuojttá ájge ja vigij milta. Dánna viertti áhpadiddje jiermijn árvustallat makkár ja galla vige máhtti jus galggá dáhkkiduvvat. Orakela roalla ij la nav lássát ja ij gájbbeda gulldalit. Dáv máhtta ávkkít differensierimijn gá rálla juogeduvvi. Dánna máhtta málsot bágojt moalkedimij jali gárgadisáj vaj differensieri ienebut.

3. Viedtjat ja tjället

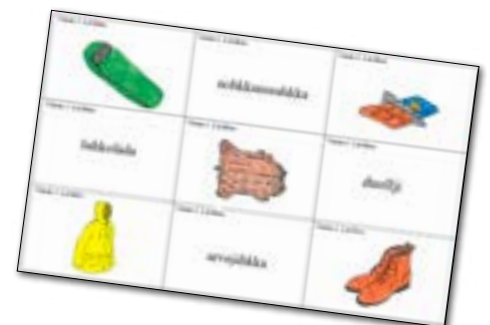
Dán dájman barggi oahppe báhkomáhtudagáj ja hárrjidalli tjället. Vállji báhkobáŋŋkakártáj ja bárho duosi dási klássaladnjaj, ja oahppe galggi viedtjat avtav kártáv ájgen, tjállemgirjjáj tjället bágov sámeგიellaj ja dároგიellaj nav tjáppagit majt máhtti, ja de vat biedjat kártáv «sadjáj» ja viedtjat vas ádá kártáv.

4. Báhkooahppamkártá *Vuossan ja Læjrrasadje váren*

Barggit báhkooahppamkártáj *Vuossan* ja *Læjrrasadje váren* vaj bágoj ienebut hárrjidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovte hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe kárttásæhtta gávva- ja tækstakártáj. Dánna gávna gáktu barga.

5. Spellat bræhttaspelev *Álggokávllá váren*

Spellit *Álggokávllá váren* ja hárrjidallit bágoj ienebu. Dánna gávna gáktu barga. Spelev máhtá adnet poasstan stasjávnná-áhpadimen.

6. Spellat *Báhkolisstaspelav*

Oahppe máhtti barggat báhkolisstaspelajn vaj bágoj ienebut hárrjidalli. Oahppe oadtju barggat báhkomáhtudagájn ja duolla-tjállemijn, ja hárrjidallat gárgadisájt dahkat. Sij dárbahti tjalmannav, bliántav ja vásstádusárkav duodden dahkamusárkkaj. Dahkamusárkav ja vásstádusárkav gávna [dánna](#).

7. Spellat bingo *Álggokávllå váren*

Dán bingon oadtju oahppe hárrjidallat ienemus bágoj 7. bielen. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

b. 8: Alfabehtta

Gatsosta alfabehttaplánsjav ja/jali bokstávkkártájt ja introduseri/gærdo bokstávajt. Tjále nágin bágov sámegiell bokstávajtáblluj, ja dibde muhtem oahppijt gæhttjalit jus vuojnni sámekokstávajt. Hárrjidallit jienadit.

Ságastihtit sámek- ja dáro alfabehttas, ja mij la sieradus. Hiehpá aj gærddot ma li vokála, diftánŋa ja konsonánta. Oahppe gudi dábbdi dáro alfabehttas, máhtti gávnnat makkár bokstáva li dáro alfabehttas, ja ma e gávnnu sámek alfabehttas, diedon da bokstáva ma li sierralágátja sámek alfabehttas.

Oahppe máhtti gæhttjalit gávnnat makkár bokstáva dárogiell alfabehttas li, ma ælla sámek alfabehttas. Muhtem bokstáva li muodugattja, valla dajn li sierralágásj jiena. Julevsámek alfabehttas li 24 bokstáva, 17 konsonánta ja 7 vokála. Guokta bokstáva e gávnnu dáro alfabehttas: *Áá* ja *Ŋŋ*, madi bokstáva *Qq*, *Ww*, *Xx*, *Yy* ja *Øø* e gávnnu sámek alfabehttas.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Tjuolldet bágojt maŋŋálakkoj alfabehttalattjat

Bágo girjen 7. bielen ælla tjuolddedum maŋŋálakkoj alfabehttalattjat. Nahká gus juogos aktan alfabetiserit bágojt juohkka tiebmáosen? Ane báhkobáŋŋkakártájt dán bargon. Bieja kártájt tábllorabddaj, jali dæhppoda dajt táblluj maŋŋenagi madi oahppe oajvvadi makkár bágo galggi gási. Oahppe aktan oajvvadi bágojt riehta maŋŋálakkoj, ja åhpadiddje doarjju gá la dárbbbo.

Tiebmáosen *Læjrrasajen* galggi dá bágo buojkulvissan tjáleduvvat náv alfabehttalattjat: *biesse – dállå – giergge – sehka – vuossa – låvdagoahte – muora – stihka*. Tiebmáosen *Vuossan* li moadda bágo, ja danen la buorre tjoavdos dánna tjuolldet avtav linjav ájgen.

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot sámek alfabehttas ja sámek giellajienajt
- dábbdát diftánŋajt sámegiellaj

Tjuolldemdahkamusáv máhtti aj guovtes ja guovtes jali juogos aktan barggat, gávvá báhkolissta vuodon. Kopieri 7. bielev oahppijda (A4-jali A3-stuorrudahkan), ja biesskeda avtav linjav ja bágov ájgen.

Ietján máhtti oahppe ietja biesskedit. Maŋŋela galggi oahppe tjuolldet bágojt juohkka linjan alfabehtalattjat. Gå åhpadiddje l gæhttjam jus bágo li riehta maŋŋalakkoj, de máhtti oahppe maŋŋutjissaj dajt lijmmiit tjállemgirjjáj jali árkkaj.

2. Bokstávvakártá

Mij lip dahkam bokstávvakártájt sáme alfabehttaj, kártájt gávna dánna. Dáj kártáj baktu máhtti oahppe bokstávaj ja jienaj hárrjiddallat. Sij máhtti aj kártájt adnet gå «tjállli» bágojt, valla buorre l tjálllet ja laminirit ienep sehtajt bokstávvakártájs. Oahppe gávni stávumviehkev 7. bielen ja báhkobáŋŋkakártájn.

3. Spædtjomstáhkam

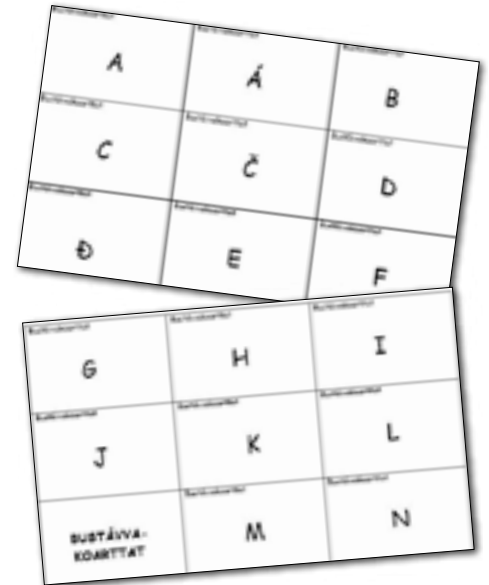
Bokstávvakártájt majt lip dahkam, máhttebihtit aj adnet spædtjomstáhkamin. Åhpadiddje oassásastá aktan oahppij, ja divna galggi spædtjot rytma avtabále. Ulmme l spædtjot gå sáme alfabehtav tjadádi, mujttet jienadit sáme bokstávaj/ giellajienajt. Åhpadiddje ja oahppe oadtju kártájt dássju sáme bokstávaj, ja tjáhkidi biráldahkan guolbbáj bokstávajn/bokstávaj. Bokstávvakártá gávnuuji dánna. Jus ælla álos juohkusin, de oadtju muhtema ienep gå avtav bokstávvakártáv.

Divna vuostak tsábbmi buolvajt goappátjij giedaj, ja de spædtju vas giedajt. Vijdábut galggi divna læggŋit oalges bielggetjuvdev oalge badjel, ja sæmme bále javllá åhpadiddje bokstávav A. Maŋŋela vas divna tsábbmi buolvajt goappátjij giedaj ja de spædtju, ja åhpadiddje javllá bokstávav Á gå divnajn li oalges bielggetjuvde ålgij badjel. Oahppe gænna l Á bokstávva ietjas ávdån, joarkká bokstávajn B, sihtá javllat dát oahppe galggá javllat makkár bokstávva boahtá Á maŋŋela. Gå la oahppe javllam bokstávav D, de galggá dát oahppe gænna l D joarkket sæmmiláhkáj. Nav spædtju divna álles stuhkusa tjadá. Juohkka bále gå la sáme bokstávva/giellajiedna, galggá sån gænna l dat kárttá ietjas guoran, javllat divna bokstávajt, ja dav boahte sáme bokstávav, gå ietjá oahppe válldá.

Åhpadiddje doarjju jus la gássjelis oahppijda mujttet sáme bokstávajt.

4. Lávllot Alfabehttalávllagav

Dáhkki lávllot alfabehttalávllagav tjuojalvissaj *Twinkle, twinkle, littlestar*. Dán linkan gávna tjuojalvisáv: <http://www.barnesanger.no/abc-sangen-alfabetsangen.html>

5. Spellat *Hangman*

Hangman la spella guovte jali ienep oahppijda. Guovtes ja guovtes spellaba aktan, páhper ja bliánnta viehkken, ja jus álles juogos aktan spelli, de tábluj tjuorggat.

Akta oahppe vállji bágov gávvim báhkolistas 7. bielen girjen, ja dá iehtjáda oajvvadi bokstávajt vaj gávnadi makkár báhko I. Báhko majt galggi mánnat, vuosedi sátsoj, ja juohkka bokstávva gullu avta bokstávvej dan báhkuj. Gå oahppe guhti moanná oajvvat avtav bokstávav báhkuj, de tjáleduvvá dát bokstávva divna riehta sátsojda. Jus oajvvadum bokstávva ij gávnnu bágon, de tjuorggi «rubmaha oassáj». Spella I vássám gå oahppe gut la mánnam tjoavddám la álles bágov, jali gå tjuorggam la «álles» ulmutjav.

Ihkap buorre I tjálestít bokstávajt ma nammaduvvi, valle e bágon gávnnu. Dan láhkáj la giehep vuojnet makkár bokstáva li nammadum, ja oahppe máhtti ádá bokstávajt oajvvađit.

b. 9: 1. Bokstávabivddo

Aktugasj dahkamus:

Oahppe galggi gávnnat 8 bokstáva sáme alfabehtas, ja tjállet dajt sátsojda vuolemusán. Bokstáva ma li tjiegamum tjuorggasij: **Á A E I O C N D**

Guovtes ja guovtes aktan barggi:

- Bokstáva:** Makkár bokstávajt gávnnin oahppe? Gåktu bokstávajt jienadit? Gávnnuji gus dajs bokstávajs dáro- ja sámeielalfabehtan? Makkár? Makkár bokstáva gávnnuji dássju sáme alfabehtan?
- Bágo:** Máhtti gus oahppe tjállet gáktsa sámeielbágo daj bokstávajt majt gávnnin dahkamusán? Loahpe I adnet girjev viehkken. Ma li bágo dárogiellaj? Oahppe dahki tjáppa listav ietjasa tjállemgirrijda.

Aktan:

Báhkobivddo: Galla bágo gávnnin oahppe tjoahkkáj? Tjále dajt tábluj. Ságestihtit bágoj sisanov. Gávnnuji gus sáme diftånjå muhtem bágojn? Gåktu jienadi diftånjå?

Oahppe máhtti dájna dahkamusájna hiejjtet náv: dahkat gárga-disájt bágoj, tjállemgirrijjáj jali PC:aj.

ULME: OAHPPE GALGGI

- dábdđát sáme bokstávajt
- dábdđát sáme diftånjajt

b. 10: 2. Bájkkenamá

Ihkap la buorre álgget dahkamusájn ja ganugit bajelttjállagin *Luonndonammadusá*. Ma li luonndonammadusá? Tjielggi bágov ja buvte buojkulvisájt. Máhtti gus oahppe muhtem bágojt ma duobddágav tjielggiji? Ságasta gáktu I dáppe gánná oahppe árru. Ihkap árru vuovde lahka jali gártje, giette, jali dievá nanna? Moadda sáme bájkkenamájn li luonndonammadusá. Mij lip válljim guhtta luonndonammadusá ma li dábálattja sáme bájkkenamájjn váren: *jávrrre, duottar, várre, jáhká, njárgga* og *jiegge*.

2. dahkamusán galggi oahppe tjället listav sáme bájkkenamáj. Dahkamusáv máhtti sijddabarggon jus li guovlon gánná gávnnuji moadda sáme bájkkenamá ma li anon. Oahppe máhtti viehkev gatjádít æjgádijs, áhkojs ja ádjájs jali iehtjádijs gejt dábddi. Skáv-lån máhtti oahppe aktan listav dahkat jali álkkes kártav ietjasa bájkes. Kárttaj máhtti tjället namájt majt li oahppam/majt máhtti. Jus árru bájken gánná li nágin jali e ávvánis gávnnu sáme bájkkenamá, de áhpadiddje iesj vállji muhtem dábálasj sáme bájkkenamájt majt sihtá oahppe galggi oahppat. Tjielggi bájkkenamájj sisanov.

Buojkulvis: *Gállávárre* I biejadum tjoahkkáj bágoj – *gállá* ja *várre*.

Buorre jus oahppe oadtju imájdallat manen ja gáktu sáme bájkkenamá li oadtjum dav namáv. Jus gávnnuji subtsasa tjanádum duon dán bájkkenamáj, de máhtta dajt subtsastit oahppijda. Dá subtsasa nanniji berustimev áhpatjit, ja álkkep la bájkkenamájt mujttet.

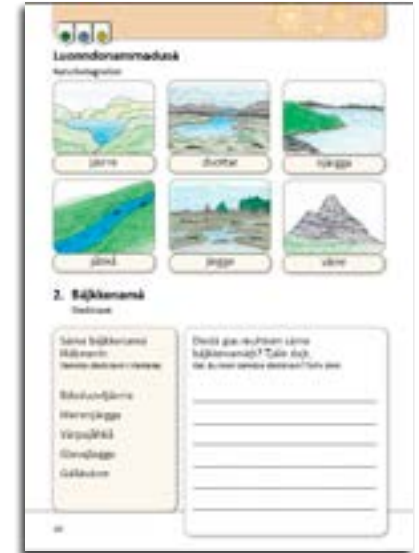
Bájken Olmmáivággi Gáivuona suohkanin gávnnu «sjivnnjedim-jahitto», dav dánna gávna: <http://sjosamene.nordligefolk.no/fortellinger-sagn-og-myter/evntyret-om-olmmai/>

Luonndonammadusá ja sáme bájkkenamá li ájggeguovddelisá divna gálmma **fágajgasskasasj tiemájda**. Ságasta oahppij madi filosoferiji dán badjel. Buojkulvissan máhtta nammadit, jus luonndonammadusájt ja bájkkenamájt máhtta, de la álkkep diehtet gánná la miehtsen (*álmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme*). Sáme bájkkenamá duodasti aj ulmutjij aktivitetijt ájgij tjadá, ja danen la ájnas oasse mijá kulturárbes (*demokratija ja guojmmeviesátvuohhta*).

Nav gáktu boahhá ávddån *Subttsasin Olmmái*, de li moadda båva ja jahitto (myter) tjanádum bájkkenamájda. Akta buojkulvis la: duon dán bájkkenamán Sáme guovlojn la báhko jiehtanas mij merkaj troll/jette. Sæmme bále máhtti namá aj vuosedit gáváv gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka nubbe nuppev vájkkudi (*guoddelis ávddånibme*). Duodden máhttep nammadit, moadda sáme bájkkenamá «jårggáluvvin» dárogiellaj mij

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahppat muhtem guovdásj luonndonammadusájt
- oahppat muhtem sáme bájkkenamájt ietjasa bájkes
- ájádallat ja ságastallat fágajgasskasasj tiemájs

bádjij dárojuhttempolitiikka, ja de soajttin sjaddat imálasj jali «boasto» namá ma ællim dádjadahte, bájkev iehtájuhttin jali árbbedábev. Sáhka l álu gáktu tjállep bájkkenamájt, gullu sihke dáro-ja sáme bájkkenamájda.

b. 11: 3. Luonndonammadusá

a)-dahkamusán galggi oahppe áhtsát 6 luonndonammadusá 10. bieles. Sij mierkkijj bágojt majt gávnni ja tjállj dajt ruktuj oalgessælláj. Dahkamus máhtta liehket hástalus oahppijda gæna li lãhkãm- ja tjállemgássjelisvuoda, máhtti tjálllet bágojt, valla e dárba gávnnat bágojt bokstávamájven. Tjállemvuogev gávnni tjuorggasijn 10. bielen.

V	S	O	K	B	Á	E	D	N
Á	V	P	J	Å	H	K	Å	J
J	Á	V	R	R	E	I	Å	Á
R	R	Æ	T	O	M	A	D	R
R	R	G	I	E	R	V	Á	G
I	E	M	Æ	Ŋ	I	D	F	G
A	D	U	O	T	T	A	R	A
Ŋ	J	I	E	G	G	E	B	Æ
Ŋ	O	T	R	Ŋ	E	Å	Å	O

b)-dahkamusán galggi gávnnat gárgadisájt sáme- ja dárogiellaj ma gulluji aktan.

Olmávávarev gáhttjop aj Mannen i Manndalen. Gávva: Edel Monsen

ULME: OAHPE GALGGI

- dábddát muhtem guovdásj luonndonammadusájt
- lãhkãt ja dádjadit álkkes gárgadisájt

b. 12: 4. Læjrrasadje váren

Dán dahkamusán galggi oahppe bájnnet læjrrasajev bagádusáj milta. Gærdo bágojt báhkobáhŋkakártájn dán tiebmáj, ja gærdo biktasijt ja bájnojt ávdđál gá oahppe barggagáhti.

Gá læjrrasadje l vuodon tiebmán, de la luondulasj válldet manen divna gálmma **fágajgasskasaj tiemájt**: Máhttep gus teltav tsaggat ja læjrrasajev dahkat vájku gási? Diededa oahppijt gájjkásij riektás, ja mijá rievtesvuodajt ja vælggogisvuodajt gá lip luondon. Gájjkásij riektá guosská *demokratijaj ja guojmmeviesátvuohtaj ja guoddelis ávdđánibmáj*. Javllá duola degu: mij ep galga guodet luonnduj bátsidisájt. Majt subtsas praktihkalattjat? lenebu gájjkásij riektás gávna dáanna: <https://norskfriluftsliv.no/hva-er-allemannsretten>.

Hiehpá buoragit ságastallat oahppij átsádallamijs, gáktu l árrot lávdagádijn/tjbugijn/teltajn? Mij la buorre, ja mij la hásstalus? Manen nav álos álggon «árru», álggon ádi, álggon málesti ja álggon bárru? Dánna lip goalmát fágajgasskasaj tiemá, *álmukvarresvuoda ja iellemrijbadime* baktu. Ietján máhtá dán birra ságastit álggon læjrrasajen.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Gatjálvisá ja vásstádusá

Gærdo/áhpa oahppijda gatjálvisbágov *gánná*, ja vatte oahppijda dahkamusáv gatjádít nubbe nuppes: *Gánná li guokta ruodná lávdagoade? Gánná l tjáhppis tællta? Gánná li alek jávre?* jnv. Tjále dajt gatjálvisájt tábluj. Oahppe vásstedi ja vuosedi gáváv, ja máhtti gatjádallat ja vásstedit guhtik vuorov.

Oahppe barggi guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn.

2. Subtsasta!

Oahppe li bájnnet biktasijt gáván ietjasa milta. Sij máhtti subtsastit nubbe nubbáj makkár bájno li ulmuttij biktasijn gáván.

Sujna l alek gahper, ruodná gænsis/jáhkka ja...

Oahppe subtsasti guhtik fuorvav, ja bargi guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn.

3. Lávdagoahte

Jus sidá ienebut barggat tiemájn *Læjrrasadje* ávdás vijdábut barggabihtit girrijn, de oajvvadip 34. ja 35. bielev girjen Muv gávávábáhkogirrije. Dá biele li buoraga vuodon báhkobivduj ja báhkooahppmij, tjállemij ja inspirasjávnnán gá galggi tjuorggat jali mállit ietjasa gávájt. (Helander, Liisa: *Muv gávávábáhkogirrije. Sáme åhpadusráde 1997*)

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát ja dádjadit álkkes bagádusájt
- gærddot bájnojt
- adnet bájnojt ja biktasij nammadusájt ságastallamin

4. Gárgadisbudáldus *Bájjnit*

Mij lip dahkam gárgadisbudáldusáv majna oahppe máhtti barggat dan báttá madi vuorddi, oasse stasjávnnááhpadas, jali gá oahppe ietja galggi válljit dájmajt. Tiebmá I bájno, ja moadda bágo gávva báhkolistas 7. bielen li manen, duodden muhtem juhtusa ja látte. Oahppe de «iejvviji» moadda bágo majna li barggam dá rádjáj girjen. Gárgadisbudáldusáv *Várijn 2* girjjáj li 4 sehta, ja oahppe galggi budáldit aktij 8 gárgadisá tjoahkkáj juohkka sehtan. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

5. Budáldus

Oahppe máhtti barggat duoddedahkamusájn majt lip gáht-tjum *Budáldus*. Dahkamusáv máhtta adnet moatteláhkáj duon dán *Várijn* tiebmáj. Budáldus ja bagádus gávnnuji [dánna](#).

6. Tsibrunkártá *Bájjnit*

Tsibrunkártá *Bájjnit* li buore gá galga bájnoj ienebut hárrjiddallat. Tjáleđa ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkít riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhki sihkkot. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

b. 13: 5. Læjrrasajen

Ruodná dahkamusáv galggi oahppe dievddet bágojt ma hiephi gárgadisálgguj.

Læjrrasajen la ...

Oahppe gávnni viehkev gávva báhkolistan 7. bielen.

Alek ja visská dahkamusájn galggi oahppe ietja dahkat gárgadisájt.

Læjrrasajen la lávdagoahte.

Lávdagoahte I læjrrasajen.

Tjadádihtit dahkamusájt aktan.

Báhkooahppamkártáj *Læjrrasadje váren* máhtti vas barggat vaj bágoj ienebut hárrjidalli. Duodden aj dánna hiehpá barggat báhkooahppamkártáj *Álggokávllá váren*. Akta sæhtta I dás báhkooahppamkártájs dárogiel- ja sámegieltevtaj, ja li buore adnet differensierimij. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

ULMME: OAHPE GALGGI

- tjället, láhkát ja dádjadit álkkes gárgadisájt

b. 14: 6. Vuossan

Gå oahppe ja æjgáda páhkkiji vuossav biejev manádit jali idjadittjat, de li állu biktasa ja dárbba ma galggi manen. Duoden dajda masi l állu dárbbo, de álu válldep manen ietján aj mij dahká manov vaj buorebut vuorbástuvvap. Buorre l jus oahppe juo árrat dádjadi mij la ájnas vuossaj tsággát.

Dánna lip vas fágagasskasasj tiemá *álmukvarresvuhta ja iellemrijbadime* baktu. Jus buohttu dálkkáj gå la miehtsen, de la buorre lijgge biktasijt ja biebmojt vaj bierrgi. Ságastallit majt vierttip válldet manen vuossaj. Adnit báhkobárrakártájt ja ihkap gávájt 7. bielen doarjjan. Soajttá muhtem oahppe máhtti ietjá bágojt gå dáj? Bárho kártájt táblo rabddaj, ja dibde oahppijt guhtik vuorov viedtjat avtav jali ienep kártájt, ja subtsastit majt sij manen válldi, jali majt máhtti vuossaj tsággát.

Áhpadiddje náv gatját: *Mij la duv vuossan? Ma li duv vuossan?* Jus hiehpá, de máhtta tjadádit/gærddot innesijvav. Innesijvva l dánna oassegárgadis mij tjelggi gænna l juoga:

- *Mujna l* (akta) ...
- *Mujna li* (ienep gå akta) ...

Gærdo gárgadisáv dárogiellaj vuostasj bálijt gå buvtá gatjálvisáv, ja manjáj gå la dárbbo. Oahppe máhtti vásstedit ájnegis bágoj jali náv:

- *Mujna l/li...*
- *Muv vuossan la/li alek ...*

Gå lihpit aktan tjadádum táblon, máhtti oahppe aktu barggat tjállemdahkamusájn. Buoragit hiehpá bájnojt adnet tjálalasj- ja njálmálasj dahkamusán. Sij máhtti guovtes ja guovtes barggat njálmálasj dahkamusájn, jali smáv juohkusijn.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Muv vuossa

Oahppe máhtti tjuorggat ja bájnnit dajt majt sihti manen vuossaj. Gå li gærggam, de máhtti vuosedit ietjasa tjuorggasav nuppijda, ja subtsastit majt li válldám manen.

- *Mujna l/li ...*
- *Muv vuossan la/li ...*

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot/oahppat innesijvav vaj dádjadi adnet báhkosájádimev
- ságastallat fágagasskasasj tiemás *álmukvarresvuhta ja iellemrijbadime*
- máhttet subtsastit ma li ietjasa vuossan
- hárijidallat dádjadit ja vásstedit álkkes gatjálvisájt
- tjállet álkkes gárgadisájt sáme-giellaj

b. 15-17: Álggokávlá váren

Láhkámtevsta *Álggokávlá váren* gávnnuži gálmá gássjelisvuodagrádaj/dássáj, valla oajvvesisadno l sæmmi. Tjadádihtit ruodná tevstav aktan. Dan maŋŋela máhtti oahppe aktan áhpadiddjijn válljit dásev (bájnnokávdáv) dan tækstaj majt galggi aktu láhkát. Gá aktan tevstav tjadádihipit, de máhtta adnet muhtem báhko-báŋŋkakártájt ma hiephi. Dát máhtta liehket visualalasj doarjjan ma gávviži ájnas bágojt tevstan.

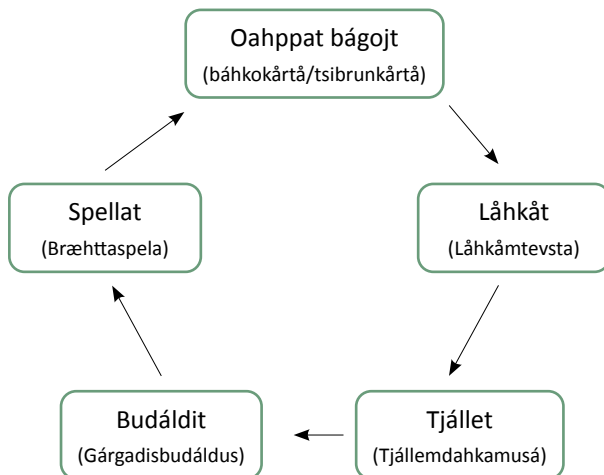
Ruodná tæksta l álkkes tæksta majt ienemusá máhtti láhkát viehke dagi. Alek tæksta l hásstalusáj. Visská tæksta l dajda oahppijda gudi li gievara fáhkaj. Aloda oahppijt álu adnet báhko-listav tækstaj/tevtajda.

Ságastihtit aktan majt dárbaŋip gá galggap dállit, ja hárijjidallit bágojt ja moallánagájt. Máhtta adnet báhko-báŋŋkokártájt doarjjan.

Jus tjadádihipit **stasjávnnááhpadasáv**, de máhtta láhkámtæksta barggo liehket akta stasjávnažs. Aktan tjállemdahkamusáj girjen pc:an jali tjállemgirjen, barggat báhko-oahppamkártájt, gárgadisbudáldusáj, tsibrunkártájt ja spelaj, li buorre máhttelisvuoda oadtjot sámegeiltimajt ma varieriji ja maj vuorbástuvvi.

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdedit ietjasa láhkámtjehpu-dagáv ja láhkámdádjadusáv
- láhkát ja dádjadit tevstaj sisanov
- gávnnat tjielgas diedoijt tevstajn

b. 18: 7. Makkir gárgadis la riekta?

Åhpadiddje viertti árvustallat jus dát la dahkamus majna oahppe galggi barggat aktu jali guovtes ja guovtes.

Oahppe galggi gárgadisájt ja gávájt aktij biedjat. Sij e dárba-ha álles sámegieltevtstajt dádjadit gá galggi gávnnat tevtstajt ja gávájt ma aktij gulluji, nuoges jus dábdidi muhtem bágojt ja moallánagájt majna ávdđála li barggam dán girjen. Tjadádit dahkamusáv aktan. Dádjadi gus gárgadisájt juohkka tiebmá-oasen, ja makkár gárgadisá hiehpi gávájda?

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdedit ietjasa láhkámtevtstajpu-dagáv ja láhkám dádjadusáv
- láhkát ja dádjadit álkkes gárga-disájt
- gávnnat tevtstajt ja gávájt ma aktan gulluji

b. 19: 8. Láhkát ja tjället

Dát dahkamus la juogedum gálmá oassáj ma hiehpi dan gálmá dásáj láhkámtevtstan *Álggoskávlá váren*.

Oahppijn gænna I ruodná tæksta ietjasa dásen, máhtti barggat dahkamusáj 1-4. Dahkamusájt 5-7 máhtti da oahppe barggat gudi li láhkám alek ja visská tevtstajt, madi dahkamusá 8-10 li dajda oahppijda gudi li alek ja visská tevtstajt láhkám. Dáv dahkamusáv máhtti aj PC:jn vásstedit.

ULME: OAHPE GALGGI

- gæhttalit báhkómáhtudagáv
- ávdedit ietjasa láhkám dádjadusáv
- tjället bágojt, gárgadisájt ja oanes tevtstajt

Tjoavdos:

1. Mij vierttip dállit.
2. Helga, Marielle ja Viljar viedtji muorajt.
3. Akselin la biesse marjen.
4. Tonjen li stihka.
5. Læjrrasadje I njárgan.
6. Helga, Marielle ja Viljar viedtji muorajt.
7. Sofie, Martin ja Håvard viedtji giergijt.
8. Oahppe ja åhpadiddje li álggосkávlán.
9. Læjrrasadje I njárgan.
10. Mij dárba hip muorajt, giergijt, rissijt ja biessijt.

Dáhkki moatteláhkáj dállit. Dánna li buojkulvisá gáktu máhtá dállit: <https://4h.no/oppdragsbanken/balbrenning-ulike-baltyper>
Gávva: Toril B. Lyngstad

b. 20: 9. Dállit

Dánna galggi oahppe tjadnat bágojt gávájda ja dajt ruossa-báhkuj tjället. Viehke I 7. bielen gávva báhkolistan. Jus oahppe li dahkamusáv riehta tjoavddám, de galggi oadtjot tjoavdosbágov Ájlátvárre, Ájlätten Hábmera suohkanin. Dibde oahppijt gávnnat ietjá várijt suohkanin. Máhtti gus suohkana alemus váre namáv? Le gus muhtem dájv várijn namá sámegiellaj? Manen/ manen ij?

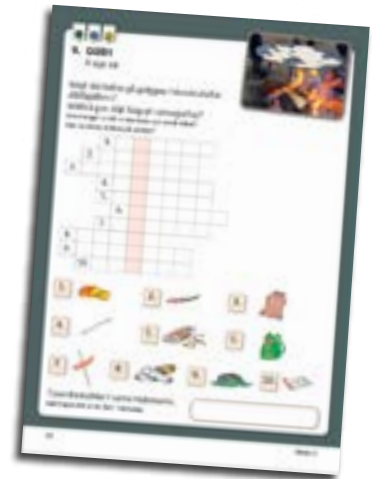
Tjoavdos:

	1.	L	Á	J	B	B	E	
	2.	N	I	J	B	B	E	
3.	D	U	O	L	J	J	E	
	4.	S	Á	J	G	E	R	
	5.	S	T	I	H	K	A	
	6.	V	U	O	S	S	A	
	7.	M	Á	R	F	F	E	
8.	M	U	O	R	A			
9.	G	I	E	R	G	G	E	
	10.	B	I	E	S	S	E	

Tjoavdosbáhkko: Ájlátvárre

ULME: OAHPE GALGGI

- gæhttjalit báhkomahtudagáv
- tjället bágojt sámegiellaj

b. 21: 10. Dállit

Oahppe galggi sáme ja dárogiel moallánagájt aktij tjället ma gulluji aktan. Dahkamus la ihkap gássjel, ja áhpadiddje de viertti árvustallat gáktu buoremusát máhtti dahkamusáv tjoavddet: aktu, guovtes ja guovtes jali aktisasj juohkusin. Valla jus áhpadiddje juo ávdán tjadát moallánagájt, ja juogos aktan daj dahká gárgadisájt tábluj, de rijbadi muhtem oahppe dahkamusájn.

Tjoavdos:

- áhtsát dállásajev – å lete etter bålplass
- jáddit dáláv – å slukke bål
- viedtjat muorajt ja bessijt – å hente ved og never
- viedtjat árrangiergijt – å hente bålsteiner
- viedtjat tjátjev – å hente vann
- dáláv tsahkkidit – å tenne bål
- basset márfijt – å grille pølser

ULME: OAHPE GALGGI

- gávnnat sæmmi moallánagájt sáme- ja dárogiellaj
- dahkat gárgadisájt pronomenijn mij

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Báhkooahppamkártá *Dállit*

Barggit báhkooahppamkártáj *Dállit* jali vuossan vaj bágoj ienebut hárijidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe kárttásæhtta gávva- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

2. Háddidallamstoagos

Moalkedime 10. dahkamusán máhtti álggon háddidallamstáhkusin. Oahppe vällji avtav dajs dájmajs 21. bielen girjen, ja ij galga subtsastit makkár. Áhpadiddje máhtta diehtet majt oahppe li välljim, vaj máhtta viehkedit jus la dárbbu. Dá ietjá oahppe galggi mánnat makkár dájmao oahppe háddidi, ja vásstádus hæhttu liehket sámegeiellaj, duola degu *Dån tsahkkida dálláv*. Sån gut riehta moanná máhtta háddidit. Áhpadiddje máhtta aj stivrrit guhti galggá háddidit, vaj divna gudi sihti, oadtju gæhttjalit.

3. Viehkamdiktáhtta

Gehtja tjielggidusáv dán áhpadiddjijbagádusán 15. bielen. Dánna máhtta málssot bágojt moalkedimij: dállit, jali gárgadisáj: *Mij dállip./Mån dálliv*.

4. Gárgadisbudáldus *Dállit*

Mij lip dahkam gárgadisbudáldusáv majna oahppe máhtti barggat madi vuorddi, poasstan stasjávnnááhpadusán jali gá oahppe ietja máhtti välljit dájmajt. Tiebmá l dállá, ja oahppe «iejvviji» moadda bágo ja moalkedime majna li barggam 9. ja 10. dahkamusáj girjen. Gárgadisbudáldusán *Dállit* li 2 sehta, ja oahppe galggi budáldit aktij 6 gárgadisá tjoahkkáj juohkka sehtan. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

5. Dahkat vuonáv giergijs

Aktan biebmov russtit la buorre madi aktiviseri oahppijt gielalattjat vaj oahppi ienep sámegeielav. Ij la mige buorep gá biebmov aktan russtit miehtsen jali skávlåsaljon? Olmmáivákki skávlån li smávskávlåoahppe dahkam vuonáv giergijs (sjusteinovn)dállåsaje lahkusin skávlåsaljon. Dánna russtiji biebmov aktan gá li álggoskávlån. Liñkan vuollelin gávna tjielggidusáv gáktu dahkat vuonáv giergijs (sjusteinovn).

b. 22: 11. Njálmásaj hárijjidallam

Dá li guokta njálmásaj dahkamusá, ja oahppe galggi adnet dajt majt li dán rádjáj oahppam gå li barggam *Várijn 2* girrijn. Hárjjidallam la danen buorre máhttelisvuohta gærddádibmáj.

Ávddål gå dahkamusáj álggá, de la buorre gærddot báhŋka-kártájt tiebmáj. Báhkobáhŋkakártá máhtti dan maŋjela liehket viehkkænævvon dán dahkamusán. Viertti biedjat dajt oahppij tjalmij ávddáj, buojk. sæjnnáj jali táblo rabddaj. Tjuorggasa 5. bielen máhtti liehket doarjjan.

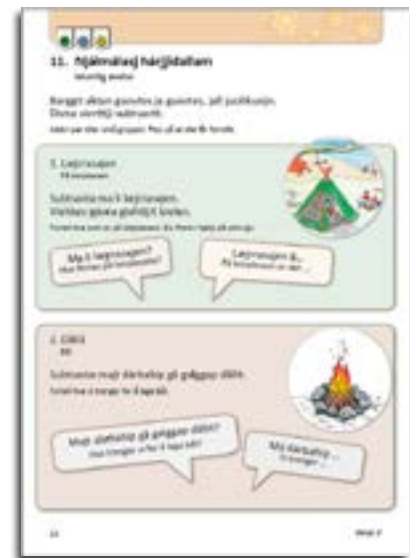
Oahppe barggi guovtes ja guovtes jali gálmás ja gálmás juohkusijn. Láhko oahppijs sámegielljuohkusin mierret gáktu biedjat tjoahkkáj. Oahppe vierttiji gatjádít ja vásstedít guhtik fuorvav. Gå li gærggam goappátjij dahkamusáj, de máhtti málssot sága-stallamguojmev/guojmijt, vaj oadtju hárijjidallat dajt sæmme dahkamusáj moaddi.

Tsibrunkártá *Álggokávllå váren* li buore gå galggi bágojt gærddot ávddål gå njálmásaj dahkamusáj álggebihtit.

Tjáleda ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkít riekta bágojt tsibrunij jali tussjajn majt dáhki sihkkot ierit. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- hárijjidallat dádjadit álkkes gatjálvisájt
- hárijjidallat vásstedít álkkes moalkedimij
- subtsastit ma li læjrrasajen
- subtsastit majt dárbaŋip gå galggap dállit

Gávvå: Toril Lyngstad

b. 23: Álggokávllá váren

Dát oanedum gávváreportássja l álggokávllás váren. Buorre álgo gá galga ságastit majt li vásedam álggokávllábiejvijt/ tiebmábiejvijt. Ságastihtit majt lihpit barggam álggokávllán, makkár sáme bágojt ja moallánagájt li oahppam, ja goassa dajt dáhkki adnet.

Gávváreportássja máhtta aj minsstarin jus muhtem oahppe galggi barggat 30. dahkamusájn.

ULME: OAHPE GALGGI

- duosstot, dádjadit ja adnet bágojt ja moalkedimijit majt li oahppam *Vákkijn 2* girje baktu
- láhkát ja dádjadit álkkes gárgadisájt
- ságastallat gávvájs, tevstajs ja birrusijs
- ságastallat ja subtsastit ietjasa vásádusájs

b. 24: 12. Váren

Dán dahkamusán galggi oahppe bágojt ja gávájt aktij biedjat. Sij galggi tjállet riehta bágojt tjállemlinjajda.

Dánna hiehpá aj gærddot sáme bokstávajt ja diftánñajt. Bivdet sáme giellajienajt bágojn. Oahppe mierkkiji alek sátsujn sáme bokstávaj/giellajienaj vuolláj, ja ruoppsis sátsujn diftánñáj vuolláj.

ULME: OAHPE GALGGI

- gávnnat bágojt ja gávájt ma aktan hiehpá
- tjállet bágojt sáme giellaj
- dábdát sáme bokstávajt ja diftánñajt

b. 25: 13. Árvvádusa

Dán dahkamusán galggi oahppe gárgadisájt láhkát ja árvvadásájt tjoavddet. *Vuostasj ja mañemus* árvvadásájn vierttiji oahpástuvvat/gærddot ávdđál gá dahkamusájn álggi. Tjuorggasa ma li oalgiesbielen gættjádalli tjoavddusijt. Tjuorggasa e tjuovo tevstajt, oahppe máhtti ruossit jali tjálestit dahkamustállav tjuorggasijda vaj álkket máhtti mánnat dajt árvvadásájt ma li gássjela.

Dájna tjoavddusijn máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes jali álles juogos.

Tjoavdos:

1. *gukse*
2. *oademvuossa*
3. *gahper*
4. *márffe*
5. *bassti*
6. *lájbbe*
7. *biesse*

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát ja dádjadit gárgadisájt sáme giellaj
- tjoavddet árvvadásájt

b. 26: Juhtusa váren

Ságastihtit makkár juhtusa ja lätte gávnnuji vákken. Soajttá oahppe juo máhtti muhtem namájt sámegiellaj? Vuoseda judosplánsjav oahppijda, ja máhttebihtit adnet báhkobánŋkakártájt doarjjan. Gærdo/oahpástuvá juhtusij ja namáj sámegiellaj. Javla juhtusij namájt tjavgga oahppijda, ja dibde sijáv gærddot. Makkár juhtusij li vuojnnám?

Dán girjen lip adnám bájkálasj giellasuorgge bágojt jievva ja stálppe. Gierkke ja stáhkke li aj ietjá bágo dájda juhtusijda. Makkár bágo li anon dijá guovlon? Dánna aj vehi hiehpá nammadit giellasuorgij sieradusájs Sáme guovlojn, ja lip de **fágajgasskasaj tiemá demokratija ja guojmmeviesátvuoda** baktu.

Ságastihtit makkár bájno li juhtusijn gávájn. Oahppe máhtti bájnnoplánsjav viehkken, dav gávna dánna. Hiehpá gærddot dajt juhtusij jienajt majt oahppe máhtti.

Ávdás barggabihtit vijdábut, de hiehpá aj *guodelis ávddånime* baktu. Ságastihtit luonndovalljudagás, divna juhtusa ja sjatto li ájnnasa økosysteman. Dánna gávnnu riekk buorre introduksjonsvideo: <https://www.fn.no/tema/klima-og-miljoe/naturmangfold>. Oahppe máhtti duola degu filosoferit mij máhttá dáhpáduvvat jus nágin judosnálle gáhtu. Diehti gus oahppe jus gávnnuji ájtedum juhtusa?

Ságastihtit aj gáktu galggap dahkat gá iejvvip urudisájt luondon. Gájkkásij riektá javllá ij galga urudisájt ráfeduhttet.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Háddidallamgilpos

Oahppe máhtti háddidallamgilppusijn hárrjidallat judosnamájt. Akta oahppijs stoahká sán la akta dajs juhtusijs plánsjan, ja ij galga majdik tsuvvgget. Åhpadiddje oadtju diehtet makkár juhtusav la oahppe válljim, vaj máhttá viehkedit jus la dárbbbo. Dá ietjá oahppe galggi mánnat makkár juhtusav oahppe gæhttjal háddidit, ja vásstádus hæhttu liehket sámegiellaj: – *Dán la ...* Sán oadtju háddidit guhti riektá moanná. Åhpadiddje máhttá aj stivrrit guhti galggá háddidit, vaj divna gudi sihti máhtti oadtjot loabev gæhttjalit.

2. Tsabmamstoagos

Oahppe tjuodtju biráldahkan. Akta oahppijs ráhtti gáváv judoskártájs. Báhkooahppamkártájt *Juhtusa váren* (gáváv-gáváv) dáhkki adnet ráhttimkárttán. Jus gáváv I buojkulvis riephihis, de galggá oahppe tsamádit: «*Mån lav riebij*» lagámus oahppáj ietjas oalgesbielen, ja dat oahppe vas tsamát oahppáj ietjas oalgesbielen. Náv joarkká desik maŋemus oahppe I oadtjum gullat gárgadisáv, ja dav de tjavgga javllá. Dan maŋjela galggá ietjá oahppe ráhttit kártáv.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet sámegiellabágo guolle
- oahppat muhtem juhtusij namájt vákken/miehtsen
- ságastallat fágajgasskasaj tiemájs *guodelis ávddånime* ja *demokratija ja guojmmeviesátvuoha*

Jus li moadda oahppe avtan juohkusin, máhtta juohkusav juohket vaj sjaddá hiebalgis lánko oahppijs juohka biráldagán. Dánna hárijjidallá gulldalit, dádjadit ja ávddánbuktet álkkes diedádusájt. Stáhkusav máhtta joarkket láttij namáj gá dat tiebmáosse l tjadádum.

3. Stáhkamlávlla

Lávllot *Biernna oadá* le buorre doajmma. Jus diján assto ienep gá avta lávllombáddáj, de hiehpá buoragit stáhkát dán lávllagij. Akta oahppijs la biernna, sán viellit guolbbáj ja «oadá». Nuppe oahppe tjuodtju giehtalakkó bierna birra. Gá lávlla l náhkám, de tjuodtján biernna ja giddi avtav dajs nuppijs oahppijs. Suv gev giddiji, oadtju liehket biernna.

4. Viehkamdiktáhtta

Viehkamdiktáhtta hiehpá aj buoragit doajmman gá galggi oahppat juhtusij namájt. Gehtja tjielggidusáv dán áhpaddiddjijbagádusán 15. bielen. Viehkamdiktáhtav máhtá vijdedit láttij namáj gá dat tiebmáosse l tjadádum.

5. Báhkooahppamkártá *Juhtusa váren*

Barggit báhkooahppamkártáj *Juhtusa váren* vaj juhtusij bágoj ienebut hárijjidalli. Dánna gávna gáktu barga. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe kárttásæhtta gávvá- ja tækstakártáj.

6. Átsá juhtusijt

Tjuovvusin Átsá juhtusijt gávnnu duoddedahkamus vaj oahppe ienebut máhtti barggat bájno, juhtusij ja tállaj. Sij galggi bagádusáj milta bájnnet, hárijjidallat gárgadisájt járggálit, gárgadisájt tjállet ja gává birra subtsastit. Dahkamusáv dánna gávna.

Biernna, jievva ja stálppe li da stuorámus urudisá sáme guovlojn. Gávvá: Edel Monsen

b. 27: 14. Juhtusa váren

Dán dahkamusán galggi oahppe biedjat sátsov bágo ja gávva gasskaj ma gulluji aktan.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Badjelin, vuollelin ja gaskan

Njálmásaj dahkamus dán bælláj la hárrjiddallat *badjelin*, *vuollelin* ja *gaskan*:

- *Gánná I jiervva?*
- *Jiervva I stálpe vuollelin.*
- *Jiervva I buojddaga badjelin.*
- *Jiervva I stálpe ja buojddaga gaskan.*

2. Rájddotálla

Jus oahppijjuogos la dan rájen, de máhtá aj introduserit rájddotállajt dán dahkamussaj. Áhpada oahppijt rájddotállajt 8 rádjáj, ja tjále buojkulvisgárgadisájt tábluj.

Gatjáda dan maŋŋela oahppijs gánná juhtusa li. Oahppe máhtti vássteddit duola degu *vuostasj gávva*, *nuppát gávva* jali álles gárgadisájt:

- *Boatsoj la vuostasj gávva.*
- *Snjierrá la nuppát gávva.*
- *Miŋŋka la goalmát gávva.*

ULME: OAHPE GALGGI

- gávnnat bágojt ja gávvajt ma aktan hiehi

b. 28: Miehttse juhtusa

Oahppe lijkkuji alvvit juhtusij jienajt, sierraláhkáj bierna ja stálpe jienajt.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

Tsibrunkártá Juhtusa váren

Tsibrunkártá *Juhtusa váren* li ávkken gá galga bágoj ienebut hárrjiddallat. Tjále da ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkot riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhki sihkkot. Dánna gávna tsibrunkártájt.

ULMME: OAHPE GALGGI

- gulldalit ja oassálasstet lávllagijda

b. 29: 15. Juhtusa váren

Dán dahkamusán galggi oahppe válljit riehta bágojt gávájda. Báhko gávå gárobieren jali oalgesbieren la riehta. Dát la álkkes dahkamus ja hiehpá buoragit sijddabarggon. Oahppe gávnni viehkev judosplánsjan 26. bielen.

Gávájñ gávnnap dássju ásiht juhtusijs, duola degu *oajvve - siejbbe - ruojda - tjoarvve - bielje - tjalme* - ja gá aktan tjadádihpit dahkamusáv de hiehpá buoragit gærddot/oahppat bágojt sámegiellaj.

ULME: OAHPPE GALGGI

- gávnnat bágojt ja gávájñ ma aktan gullujii
- gæhttjalit báhkomáhtudagáv

b. 30: 16. Juhtusa váren

Oahppe galggi tjuorggat ja bájnñit niellja juhtusa; boahhtsuv, biernav, stálpev ja jiervav. Duodden tjállet juhtusij namájt sámegiellaj, ja máhtti aj namájt tjállet dárogiellaj.

Dán bielen la ihtám akta tjállemvihke dahkamustækstaj. Riekta dahkamustæksta galggá liehket: Bájnñi juhtusij ja tjále namájt sámegiellaj tjuorggasij vuolláj.

Oahppe gudi dárbañi ienep hástalusájt, máhtti áhtsát diedoht avta juhtusa birra majt li tjuorggam. Sij máhtti tjállet muhtem tjávdabágojt jali gárgadisájt ietjasa tjállemgirijáj. Manñela máhtti subtsastit dájda nuppijda sámegiellaj jali dárogiellaj.

ULME: OAHPPE GALGGI

- tjuorggat várrejuhtusij
- tjállet juhtusij namájt sámegiellaj

b. 31: 17. Gárden

Dán dahkamusá aktivuodan la luondulasj ságastallat ællosujtos. De ságastip vuodoæládusájs ma gulluji **fágajgasskasaj tiebmáj demokratijja ja guojmmeviesátvuohhta**. Muhtem oahppiida I *gárdde* luondulasj oasse árkkabiejves, madi iehtjáda e nav álov diede majt gárden barggi. Jus juohkusin li oahppe gænna átsá-dallama ællosujtos, de máhtti oadtjot subtsastit dan birra ietjá oahppiida.

Miján ij la ællosujtto sierra tiebmá *Várijn 1* ja *Várijn 2* girijijn, valla boahtep ruopptot dasi *Várijn 3* ja *Várijn 4* girijijn. Manádit gárden sjaddá huoman riek buorre áhpadus ja oahppe hávssku-dalli, ja buorre ieridis dábálasj skávllábiejvijs. Dáv viertti juo ávdån sjehtadit ja snivva gárvedit.

1. Filmma miessemærkkomis

Gæhttjit filmav miessemærkkomis. Dála I oanep filmma nuorttasámegiellaj: <http://tv.nrksuper.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/sapr65018115/09-06-2015>

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat gárde birra ja gáktu boahhtsujt mierkkiji
- tjállet bágojt sámegiellaj
- ságastallat ællosujtos oassen fágajgasskasaj tiemás *demokratijja* ja *guojmmeviesátvuohhta*

b. 32: Látte váren

Ságastihitit makkár látte gávnnuji váren. Oahppe ihkap máhtti juo muhtem namájt sámegiellaj? Gærdo/vuosedá oahppijda láddeplánsjav, ja adnit báhkobáŋŋkakártájt doarjjan gá la dárbbbo. Makkár ietjá látte gávnnuji váren? Le gus oahppe muhtem láttijt vuoynnám? Makkár bájno li láttijn? Dánna máhtti oahppe adnet bájnnoplánsjav viehkken, dav gávna dánna.

Dánna hiehpá ságastit láttijt jienaj birra majt oahppe máhtti.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Báhkooahppamkártá *Látte váren*

Barggit báhkooahppamkártájt *Látte váren* vaj láttijt namájt ienebut hárrjidalli. Dánna gávna gáktu barga. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta dássju gáváj, ja nubbe gávva- ja tækstakártájt.

2. Spellat bingo *Juhtusa ja látte váren*

Dán bingon oadtju oahppe ienebut hárrjidallat judos- ja láttijt namájt. Dánna gávna gáktu barga.

3. Spellat bræhttaspelev *Álggokávllá váren*

Dánna gávna gáktu barga.

4. Tsibrunkártá *Látte váren*

Tsibrunkártájt *Látte váren* li ávkken gá galga bágoj ienebut hárrjidallat. Tjáleda ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkit riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot. Dánna gávna tsibrunkártájt.

Spelajt máhtá adnet poasstan stasjávnnáhpádimen.

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat bágov *ládde*
- oahppat várreláttijt namájt sámegiellaj

Goasskem. Gávva: AdobeFirefly

b. 33: 18. Lätte váren

Dán dahkamusán galggi oahppe gávnnat ja tjället láttij namájt sám- ja dárogiellaj.

Dánna aj máhtta hárrjiddallat rájddotállaj. Jus galga tjielggidusáv, de gehtja bagádallamav 14. dahkamussaj.

ULME: OAHPPE GALGGI

- dábddát láttijt majt váren gávnnap
- tjället sámegiellabágojt

b. 34: Gáritjisá: Rievsaga, Gietjav tjáppa, tjáhppis tsitsátja

Moattes oahppijs juo máhtti lávllagav «Rievsaga» mánárgárdes jali 1. ja 2. klássas. Dánna hiehpá buoragit lávllot muhtem lávllagijt ma gulluji tiebmáj Várijn.

Ságastihtit man birra | *Gietjav tjáppa tjáhppis tsitsátja*. Garitjis hiehpá buoragit gæhttjalit ja stáhkát sámegiellajienajt. Oahppe dárba oahppat dav álgolt, valla máhtti gæhttjalit háddidit gáritjisáv, ja dan láhkáj aj sámegiellajienajt.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

Bokstávabivddo

Gærddot sámegiellabiehtav:

Oahppe gæhttjali gáritjisán bivddet sámegiellabokstávaj.

Hárrjiddallat riektá jienadit.

ULME: OAHPPE GALGGI

- gærddot/oahpásmuvvat sámegiellabokstávaj ja gáritjisáv
- gulldalit ja oassásastet lávllagijda
- dábddát/oahppat muhtem sámegiellabokstávaj ja giellajienajt

b. 35: 19. Lätte váren

Juohkka gáván li gálmma ságastimgeivle ma subtsasti makkár ládde I. Dássju akta gárgadisájs la riektá. Oahppe li unnán barggam várreláttij, ja máhtti gæhttjalit dájna dahkamusájn barggat láddeplánsja dagi 32. bielen.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

Háddidallamstogos

Oahppe máhtti válljit láttev jali juhtusav váren majt galggi háddidallat, juogu dahkat láttij- ja juhtusij jienajt, jali sierra-láhkáj vuosedit rubmahijn. Dá ietjá oahppe galggi mánnat makkár láttev jali juhtusav oahppe háddit. Vástádus hæhttu liehket sámegiellaj; Dán la vuornnot vástádusájn *Lev./Mån lav ... jali Mån iv la ...*

ULME: OAHPPE GALGGI

- máhttet várreláttij namájt
- láhkát álkkes gárgadisájt sámegiellaj
- biedjat aktij bágov ja gáváv

b. 36: **20. Riekta vaj boasstot?**

Dán dahkamusán li oahppijda lågev tjuottjodusá. Muhtem tjuottjodusá li riekta, ja muhtema boasstot. Oahppe galggi, vuodon dav majt li sij oahppam, adnet máhtudakvuodav dájna dahkamusájn barggat. Sij gávnni viehkev girjen, judosplánsjan 26. bielen ja låddeplánsjan 32. bielen.

Tjadádihtit dahkamusáv aktan gá oahppe li dájna aktu barggam. Ságastihtit aj makkár vásstádusá li riekta dájda boasto tjuottjodusájda.

Åhpadiddje máhtta aj dahkat sierra *riekta jali boasto* dahkamusájt låhkámtevestajda, jali duon dán tiebmáoassáj girjen. Åhpadiddje låhká tjuottjodusájt, oahppe guldali, ja vierttiji gávnnat jus tjuottjodusá li riekta jali boasstot.

Ienni gá tjället, de oahppe mierkkiji riekta vásstádusájt tsibunij vásstáduskárttáj. Oahppe máhtti barggat aktu jali guovtes ja guovtes. Juohkka oahppen jali juohkusin la guhtik vásstáduskárttá. Vásstáduskárttá gávnnu dánna. Tjáleda hiebalgis lågov vásstáduskárttájs assáp árkkaj, ja lamineri dajt ávdđål gá adnegoadá.

ULME: OAHPE GALGGI

- låhkát, gærddot/oahppat juhtusij ja láttij namájt
- låhkát ja tjielggit tjuottjodusájt
- vuosedit báhkomahtudagáv

b. 37: **21. Verba**

Ávdđål gá oahppe dájna dahkamusájn álggi, de la buorre gærddot ma li verba. Áhtsit aktan buojkulvisájt sámegielverbaj, ja tjále álkkes gárgadisájt tábluj.

Adnit gárgadisálgajt: *Mån lijkkuv ...*, *Mån ...*, *Mån máhtáv ...*
Máhttebihtit aj gárgadisájt dahkat ma álggi bágujn *Mij ...*

Máhttebihtit tjadádít a) ja b) dahkamusájt aktan táblon gá oahppe li gærggam. Jus sidá oahppe galggi ienebu hárrjidallat gárgadisájt tjället, de máhtti joarkket tjállembargujn PC:an.

Oajvvdus gáktu vijdábut barggat:

1. Gárgadisbudáldus *Álggokávllå váren*

Gárgadisbudáldus *Álggokávllå váren* hiehpá buoragit gá barggi vijdábut verbaj. Tiebmá l álggokávllå, ja oahppe oadtju oahppat moadda gárgadisá ma li tjanádum álggokávlláj. Værbba *liehket* la oajvveværbba dahkamusájn, valla oahppe aj oahppi ietjá verbajt ma báhti ávkken. *Álggokávllå váren* li 6 sehta, ja oahppe galggi aktan budáldit tjoahkkáj 6 gárgadisá juohkka sehtan. Dánna gávna gáktu barga.

2. Báhkooahppamkártá *Dállit*

Hiehpá aj barggat báhkooahppamkártáj *Dállit*. Oahppe oadtju gærddot verbajt 9. ja 10. dahkamusájn. Dánna gávna gáktu barga dáj kártáj.

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot/oahppat verbajt ma gávviiji álggodájmajt
- oahppat muhtem dábálasj gárgadisálgajt/gárgadisákonstruksjávnnájt
- tjället gárgadisájt

b. 38: 22. Majt álggokávlán barggap?

Vuostak galggi oahppe gárgadisálgojt ja gávájt aktij tjadnat, ja dan maŋŋela tjället dajt gárgadisájt majt oadtju tjállemlinjajda. Tjuorggasa li oahppása ávdusj dahkamusájs girjen, ja bágo gávnnuji gávva báhkolistan 7. bielen.

Dáv dahkamusáv máhtti PC:an dahkat. Tjadádihtit dahkamusáv aktan.

ULME: OAHPPE GALGGI

- biedjat aktij bágov ja gáváv
- tjället álkkes gárgadisájt
- máhttet muhtem sámegeilverbajt

b. 39: 23. Gává

Áhpadiddje viertti árvustallat gáktu dahkamusájn galggá barggat, ja makkár oahppe dajna máhtti barggat. Oahppe galggi tjället gárgadisájt ma gávájda hiehpi. Áhpadiddje árvustallá jus oahppe galggi barggat aktu, jali jus galggabihtit gárgadisájt tjället/dahkat aktan táblulj

Jus válljibihtit dahkamusáv aktan tjadádit, máhtti oahppe oajvvadit gárgadisájt ma gávájda hiehpi. Dáv máhtti dahkat sámegeiellaj ja dárogiellaj. Jus oajvvadusá li dárogiellaj, de máhtta áhpadiddje «guollit» bágojt oahppij juohkusin majt máhtti adnet. Buojkulvis: Mij la *jente* sámegeiellaj? Mij la *å spise* sámegeiellaj? Dan láhkáj máhtti divna oahppe oadtjot viehkedit tjoavddet dahkamusáv juska dal e divna bágojt máhte.

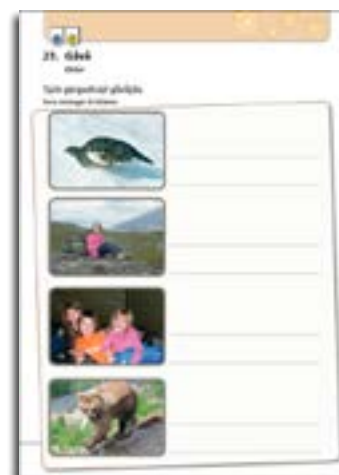
Gávváreportássjav 25. bielen máhtta adnet minsstarin.

Gámáv li tsieggimin Ivguvuonan. Gávva: Toril B. Lyngstad

ULME: OAHPPE GALGGI

- tjället oanes gárgadisájt sámegeiellaj
- ságastallat gávájs, tevstajs ja lahkabirrusijs

b. 40: 24. Biktasa

Bokstávvamájven li gietjav biktasij nammadusá majt oahppe galggi gávnнат ja riekta gávva vuolláj tjállet. Dahkamus máhtta hálvva gássjel oahppijda gænna li láhkâm- ja tjállemgássjelijisvuoda, sij máhtti tjállet bágojt, valla e dajt dárbaħa bokstávva-májven gávnнат. Tjállemvuohke gávnनु gávva báħkolistan 7. bielen. Tjadádihtit aktan, ja ságastihtit makkár bájno li biktasijın.

Tjoavdos:

G	H	U	L	L	O	B	Á	V	S	Á
Æ	E	Á	G	A	O	E	H	E	H	L
N	N	E	A	E	V	J	J	I	P	E
S	A	B	G	E	A	Á	Á	K	I	A
S	T	U	U	I	G	A	H	P	E	R
I	N	N	O	B	A	K	K	I	I	T
R	V	S	B	G	R	K	K	U	O	T
D	E	F	Á	H	T	S	A	Æ	T	U
I	P	M	T	S	K	U	O	V	A	T

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat/gærddot biktasij nammadusájtt
- dábdđát báħkogávajt
- tjadnat bágov gávva
- adnet bágojt ja moállanagájt ietjasa birra ja laħka birrasijs
- oassásstet lávlagijda

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Biktasa ja bájno

Ságastihtit makkár biktasijtt oahppe tjágııi gá galggi várráj, jali dajt biktasijtt majt uddni li tjágııam. Adnit gárgadisálgııjt nav gá:

- Váren mán ...*
- Gá lav váren, de la/li mujna ... nanna.*
- Mujna l/li ... nanna uddni.*
- Mán lav tsággám ... uddni.*

Oahppe máhtti ietjasa biktasijtt tjielggıt bájnoj. Bájnııoplánsjav gávna dánna.

2. Lávlla Ge muv gápten.

Lávllut *Ge muv gápten*. Lávlla gávnनु girjen *Lávllaga*.

b. 41: 25. Gávna gus bálggáv?

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot bivtasbágojt
- láhkát bágojt sámegiellaj

Dán dahkamusán galggi oahppe gæhttjalit gávnnat bálggáv læjrrasadjá. Sij álggi bajemusán gárobielen bágujn *gahper*. Riekta bálggáv gávnni gå dábddi bivtasbágojt, ja bájnnet dajt ruvtojt gánná li. Gå li gávnnam divna bivtasbágojt, de jávsádi dan vuolemus rájdduj labyrinthan. Galggi tjuorggat lãvdagoadev dan ruktuj gási bálges nãhkã.

Tjoavdos:

gahper	dállã	muora	gãrdde	★	boatsoj	lãvda- goahte	★
skuova	hullo- bãvsã	★	vãrre	bassti	sjuohan	★	gãffil
★	guobã	fãhtsa	gãenssir	lãdde	gahper	fãhtsa	guobã
gukse	judos	mãrfe	rãssjo- jãhkka	★	hullo- bãvsã	tjoarve	tjebet- lijnne
giergge	★	★	gãenssir	skuova	gãenssir	duollje	rãssjo- jãhkka
nijbbe	niesste	biesse	vuossa	lãjbbe	★	gahper	skuova
★	oadem- vuossa	dállã	stihka	tjebet- lijnne	guobã	hullo- bãvsã	sjokolãda
sãjger	gãrdde	★	boatsoj	gahper	sehka	sjuohan	sjaddo
							

Dibde oahppijt subtsastit makkár biktasijt «tjoaggin» vãttse-
dattijn læjrrasadjá. Galla gávnnin juohkka biktasis?

*Mãn lav tjoaggãm ...
Mãn gávnniv ... gahpera.*

Lãvdagoahte/tjubuk l/la buorre tjãhkanimsadje vãren ja skãvllãsaljon.
Gãvvã: Toril B. Lyngstad

b. 42: Tálla 1-20: 26. Tálla

Dán girjen lip välljim manjen válldet tállajt 0-20, valla ij la mige ávdån jus sihti barggat tállaj gitta 100:j jus oahppe li jávsådam dan rádjáj. 26. dahkamusán galggi oahppe tjället tállajt bokstávaj ja siffarij.

Oajvvadus gaktu vijdábut barggat:

1. Lågå

Mij lip dahkam gålmmå tállaplánsja: tálla 0-10, tálla 0-20, ja lågegisájt 100 rádjáj. Barga tállaj buoragit ja áhpa oahppijt ja gærdo gatjálvisbágov *galla*. Lågå oahppijt ja gávnijt klássalanján, ja lårhkit juhtusij, láttijt ja gávnijt girjen.

Oajvvadusá gatjálvisájda:

- Galla oahppe li klássalanján?*
- Galla gávå li klássalanján?*
- Galla bievde li klássalanján?*
- Galla látte li 32. bielen? Na galla juolge?*
- Galla máná li 9 bielen? Na 16 bielen?*
- Galla juhtusa li 26 bielen? Na galla tjálme?*
- Galla ruojda/juolge?*
- Galla biele li girjen?*

2. Rieknit

Dahkit rieknimdahkamusájt ja rieknimsubttsasijt aktan minsstara milta girjen 43. bielen. Ihkap bukti oahppe dahkat rieknimdahkamusájt nubbe nubbáj.

3. Tállabingo

Spellit tállabingo. Oasstit spelav rámbuvdan, jali adnit vuodon bingobrehtav majt lip dahkam, *Bokstávva- ja báhkobingo*. Oahppe välljiji buojkulvissan 10 tálla 0 ja 20 gaskan, ja tjállit tállajt ietjasa bræhttaj. Áhpadiddje mierret vájk makkár tállajt, ja oahppe gæhttji jus da tálla li ietjasa brehtajn. Vuostasj oahppe gut la ruossim divna tállajt ietjas brehtan, vuojttá.

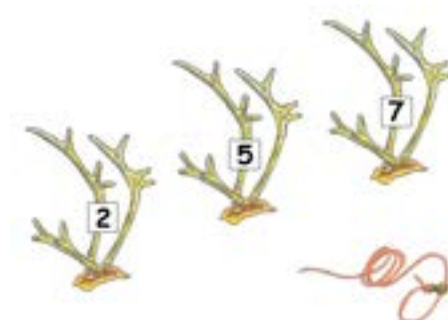
4. Håjggåt blink

Oahppe hárijidalli tállaj ja rieknimijn dán dájman. Áhpadiddje dahká listav/tabellav gånå I sadje dievddet: oahppij namájt, galla hájggåma, rieknim/tjuorga. Áhpadiddje aj áttjut 3 skielo juohkka juohkusij, ja biedjá juohkka skielluj tállav majt la välljim.

Juoge oahppijt juohkusijda, gålmmå oahppe juohkka juohkusin. Sij galggi hájggåt ertarpusájt jali juojddá ietján skieloj sisi. Juohkka oahppe hájggåt gålmmi juohkka vuoron. Loahpe I dæjvvat dav sæmmi skielov moaddi. Oahppe galggi tjoahkkágiesset tjuorgajt juohkka hájggåma manjela, ja tjället vásstádusáv tabællaj. Juohkka vuoro manjela galggi oahppe subtsastit nubbe nubbáj galla tjuorga li

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot tállajt 0-20
- gærddot/oahppat gatjálvisbágov *galla*

>>>

oadtjum, ja mij la dat ádá summa. Gå akta oahppe l oadtjum ádá summav, de la vas ietjá oahppe vuorro hájggát. Sån vuojttá gænna l stuorámus summa 10 vuoro maŋjela, jali vuostasj oahppe 20:j (jali ietjá hiebalgis tálla). Jus la máhttelis, de máhttebihtit málsot skielojt tjárvij ja ertarpuvsajt sjuohpanij.

5. Tsibrunkártá Tálla

Dibde oahppijt barggat tsibrunkártáj *Tálla* vaj hárijidalli tállaj. Lameri kártájt ávdđál daj barggábihtit. Oahppe máhtti mierkkit riehta vásstádusájt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhki sihkkot. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

b. 43: 27. Tálla

Dán dahkamusán galggi oahppe gæhttjalit gávnnat vásstádusáv dajda niellja riekknimsubttsasijda.

Ávdđál gå oahppe dájna dahkamusájn barggagáhti, máhtta liehket ávkken gærddot innesijvav. Tjielggi *aj mujna l/li ... – ... ja munnun li ...*

Åhpadiddje viertti mierredit jus dájna dahkamusájn hiehpá aktu barggat, juohkusijn jali álles klássa. Vatte oahppijda gárgadisálgojt vásstádusájda, jus dárbahti:

Tjoahkkáj li munnun ...
Munnun li ...

Máhtti gus oahppe ietja riekknimsubttsasijt dahkat sæmmi minsstara milta? Máhtá PC:jn barggat.

ULME: OAHPE GALGGI

- låhkát ja dádjadit gárgadisáj ja gatjalvisáj sisanov
- tjället bágojt ja gárgadisájt sámegeillaj
- adnet tállajt sámegeillaj álkkes gárgadisájn
- ságastallat báhkosájádimes

b. 44: 28. Tjället

Dán dahkamusán galggi oahppe juohkka gávuváj gárgadisájt tjället. Sij máhtti adnet gárgadisálgojt ruvton jus la dárbbbo. Oahppe vierttiji diehtet dá gárgadisálgo li álu anon njálmáttatjat ja tjálalattjat, dajnas la buorre dajt oahppat.

Madi oahppe barggi dahkamusájn, de la buorre sijáv árvustallat bargadattijn. Ságastalá juohkka oahppijn ja ságasta oahppe tjálalasj ávdđánimes fágan. Dibde vaj ietja subtsasti majt li oahppam ja majt sij máhtti. Vatte sidjij aj muhtem konkrehtta «dahkamusájt» maj fokuseriji vijdábut tækstabargon. Gehtja ienebu aktelasj árvustallamis 1. kapihttalín.

ULME: OAHPE GALGGI

- tjället gárgadisájt sámegeillaj
- hárijidallat sájádit bágojt riehta

b. 45: Vahkkobiejve, Kloahkka

Åhpa/gærdo vahkkobiejvijt. Tjadáda gatjálvisájt ságastallam-gievlijn ja dibde oahppijt álles gárgadisájt vásstedit.

*Makkár biejevve I uddni? Uddni I ...
Makkár biejevve lij iektu? Iektu lij ...
Makkár biejve I idet? Idet la ...*

Gáritjis *Vahkkobiejve* la riek buorre gå galga gærddot/oahppat vahkkobiejvijt. Oahppe ja åhpadiddje tjuodtju guolben madi javlli aktan:

*mánnodak, dijtak (divna spædtju giedajt gålmmi)
gaskavak, duorastak (divna duolmmu gålmmi)
bierjedak, lávvodak (divna gålmmi)
sådnåbiejevve, (divna spædtju guokti, duolmmu guokti ja .....
guokti ja hiejtti dájna:)
mij ep dagá majdik!*

Suohtas la oahppijda gærddot dáv gáritjisáv moaddi, ruvábut ja ruvábut juohkka bále.

Kloahkka: Divna oahppe máhtti oahppat gåktu gatjádít klåhkav, ja gåktu vásstedit álles tijmav, ja soajttá bielletijmav aj.

*Gallen la kloahkka?
Kloahkka I ...
Kloahkka I biel ....*

Åhpadiddje viertti árvustallat jus oahppe máhtti oahppat ienebu klåhka birra. Sij gudi máhtti klåhkav dárogiellaj, máhtti aj dav oahppat sámeigiellaj.

Buorre I álget vahkkobiejvij ja klåhkajn juohkka sámeigeltijma. Maŋenagi máhtta vijdedit gatjálvisájt mánoj, jábij ja dálgijn. Ihkap máhtti oahppe ietja liehket «udnásj åhpadiddje» ja juohkusa åvdån gatjádallat dájat gatjálvisájt. Ávkken la jus oahppijn la lissta gieda åvdån vahkkobiejvij, mánoj, jábij ja dálkij, ja lissta gieda åvdån sunji gut gatjálvisájt buktá. Dákkár listav gávna dánna.

Ájggeguovddelis gatjálvisá:

- *Makkár biejevve I uddni?*
- *Makkár biejevve lij iektu?*
- *Makkár biejevve I idet?*
- *Makkár mánno I dálla?*
- *Makkár mánno I boahhte mánno?*
- *Makkár mánno lij vasse mánno?*

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat/gærddot vahkkobiejvijt sámeigiellaj
- oahppat klåhkav sámeigiellaj
- tállaj nammadit ájgev
- máhttet vahkko- ja kloahkkobágojt sámeigiellaj
- ságastallat ja subtsastit dáhpadásájs ja plánajs
- hárijidallat bágojt sájádit riehta

- *Gallát biejuva l uddni?* (Jus oahppe li oahppam rájddotállajt 31 rádjáj sámegiellaj, ja jus ælla ájn dajt oahppam, de la dát buorre hárijidallamvuohke.)
- *Makkár jáhpe l dálla?*
- *Makkár dálkke l uddni?*
- *Majt galga dahkat idet/lávvodagá/báttán/giesseloaben?*

b. 46: 29. Álggokávllá tjemmaplánan

Dát dahkamus la mierkkidum alek ja visská ja ihkap la gássjel. Áhpadiddje hæhttu iesj árvustallat gáktu galggabihtit dajna barggat, ja makkár oahppe dajna máhtti barggat.

Gå tjemmaplánan tjadáda, máhtti divna oahppe oassálasstet. Tevstan vuojnni oahppe dajt sæmmi dájmajt madi li girrijn barggam, ja juojddá ietján mij la áddá. Sjaddi gærddot bágojt ja moalkedimijt, hárijidallat ja ávddánahtti ietjasa lãhkãmdãdjadusãv. Jus ietja galggabihtit álggokãvllãv, de máhtta dát tjemmaplãdna buorre álggo gã galggabihtit sisanov buohtastãhttet ja sãgãstãt plãnaj ja vuorrdemusãj birra. Jus lihpit juo álggokãvllãn læhkãm, de hiehpã sãgãstãt oahppij ietjasa åtsãdallamijs ja vãsãdusãjs. Ihkap lij dijãn sãmmilãgãsj tjemmaplãdna muhtem sãmmi dájmaj?

Kloahkka subtsas dãssju ålles ja bielle tjemajt vaj ij dahkamus nav gãssjel sjatta. Ávddãl gã oahppe bargov tjoavddegãhti, de la buoremus gærddot tãllajt 42. bielen ja biejuvãjt 45. bielen. Buoremus la aj introduserit/gærddot klãhkav, ålles ja bielle/lahkke tjemav sãmegiellaj. Viertti aj tjemlãggãt sierãdusãv *dijstãhka - dijstãgã, gasskavãhkko - gasskavãhko* ja *duorastãhka - duorastãgã*. Dãsi vierttãtã divna oahppe mãhttet oassãlasstet.

Gå gærdo biejuvãjt, de la gãritãtã vahkobiejuvãjt (gehtja 42. bielen dãn åhpadiddjijbagãdusãn) suohtas doajmma. Oahppe gudi li gievrã njãlmãlattãt mãhtti dahkat dahkamusãv 29 bielen.

ULME: OAHPPE GALGGI

- ávdedit ietjasa lãhkãmtjempu-dagãv ja lãhkãmdãdjadusãv
- gærddot/oahppat klãhkav sãmegiellaj
- gærddot biejuvãjt
- tãllaj nãmmãdit ájgev
- lãhkãt ja dãlkkut tabellãv
- sãgãstãllat ietjasa vãsãdusãjs ja/jã ietjasa plãnaj

b. 47: 30. Siejnneavijssa

Dahkit siejnneavijssav aktan. Vállji nágin gáváv álggoskávllábiejvijs/ tiebmábiejvijs ja dahkit tevstav gávávda. Dibde oahppijit buktet oajvvadásájt tækstaj juohkka gávávj. Adnit digitálatáblon madi barggabihtit, vaj oahppe máhtti vuojnnet gáváv ja tevstav sæmmi bále.

Gå dájna lihpit gærggam, de lijmmijit gávávjt ja gávávtevtajjt garrapáhppárij. Lamineri jali bieja kontaktpáhppárav badjel vaj siejnneavijssa bissu guhkev. Gatsosta siejnneavijssav klássaladnjaj, jali avta sadjáj gánná áhpadiddje ja oahppe vuojnni. Siejnneavijssa I buorre mannomujtto oahppijda. Ietján máhttebihtit aktan dahkat mujttogirjev Book Creator:an.

Gávávreportássjav 23. bielen máhttá adnet minsstarin ja inspira-sjávnnán. Dájna vuodon máhtti oahppe ájádallat ma li dábddo-mærkka buorre gávávreportássjav. Tjoahkkájiessiit aktan. Dán láhkáj sjaddi oahppe jasska majt dahkamus vuorddá. Máhttebihtit aj aktan hábmedit muhtem álkkes árvustallamgájbádusájt, duola degu:

1. Tevstan viertti bajelttjála mij hiehpá.
2. Galggi binnemusát 6 gáváv.
3. Divna gávávjn galggi gávávtevtsta.
4. Divna gárgadisá álghi stuor bokstávavn ja tjuokkav manjutjissav.
5. Akta gávávjs viertti vuosedit ...

Gávnnuji moattelágásj vuoge gáktu dahkamusáv hiebadit. Muhtem oahppe ihkap dárbahti vehi dárjav vaj bukti álkkes tevstajjt tjálllet. Sij máhtti barggat iesjrádálattja guovtes ja guovtes madi áhpadiddje tjállá aktan dáj nuppij oahppij siegen. Oahppe gæenna I máhtudahka, máhtti gæhttjalit dahkat siejnneavijssav jali girjev BookCreatorin. Dån máhtá aj differensierit, duoddit ienep gájbádusájt dajda oahppijda gudi li tjiehpemusá tjállátjit.

Tevsta majt oahppe dahki máhtti liehket vuodon árvustallam ságastallamij. Gehtja ienebu 1. kapihttalín, máhtudakmihto ja árvustallam bargadahttijn.

ULME: OAHPPE GALGGI

- ságastallat tevstajs ja gávávjs
- adnet digitála vædtsagijjt tjállalass bargguj
- tjálllet oanep tevstajjt ma diededi, subtsasti ja gatjádi

b. 48: 31. Oahppe álggokávlán

Dánna subtsasti oahppe gávájñ ietjasa vásádusájs álggokávlás. Dát galggá mávtástuhttet ja viehkedit vaj duv oahppe máhtti subtsastit ietjasa vásádusájs ja átsádallamijs álggokávlá-biejvijs/tiebmbiejvijs. Majt máhtti oahppe ietjasa álggokávlás giehttot? Ma lidjin manen vuossan? Gáktu lij læjrrasadje? Majt lijkkujin/ettjin lijkku? Majt li oahppam? (bágojt, gárgadisájt, histávrváv, bájkkenamájt jnv). Dibde oahppijt girjev adnet viehkken jus dárbaht.

Dibde oahppijt girjev adnet viehkken jus dárbaht.

Vatte oahppijda gárgadisálgajt duola degu:

Mån lijkkuv .../Mån iv lijkku ...

Mån ...

Muv vuossan la/li ...

Váren la/li...

Suohtas lij stáhkát/oaggot/oadet lávdagoaden ...

Mån lav oahppam ...

ULME: OAHPE GALGGI

- subtsastit ietjasa vásádusájs ja átsádallamijs
- adnet bágojt ja moalkedimijt majt li
- oahppam madi li barggam *Várijn 2* girjijn

b. 48: 32. Ma li gáván?

Adnit álggogáváv 5. bielen vuodon gá ságastallabihtit. Guovtes ja guovtes oahppijs máhtti vuostak gává birra ságastit, ja loahpe l gávádallat ja iesj «suognat» gávaváj.

Moaddi lip átsádallam gá buohtastahttep ávdep bálijñ gá gávavá li tiebmá, de la ávddánam: Oahppijda l dálla álkkep ságastit, sijájñ la stuoráp báhkoboannududahka ja ienebu subtsastit.

Gá manemus dahkamus la degu hiejttem bargujñ *Várijn 2* girjijn, de hiehpá sæmme bále **aktelasj árvustallat** gánná fokuserip njálmálasj gielav. Dibde oahppijt árvustallat ietjasa gielalásj ávddánimev. Lej gus álkkep subtsastit gávás dálla? Lej gus juoga mij lij gássjel? Manen?

Muhtem oahppe li ihkap riek ávddánam dán gávdan, iehtjáda ælla nav ávddánam. Ienemusá huoman dábdidi sij li *juojddá* oahppam, ja juojddá máhtti buorebut dálla ienni gá álgijda tiemájñ. Dáv ávddánimev la ájnas tjalmostit vaj oahppe ietja dádjadi sij ávddáni. Ávddánimev l ájnas mávtástuhttemfaktávrrá joarkket giellabargov.

Ávkálasj la aj ságastit giellaoahppamis, ja dibdet oahppijt ájádallat ietjasa bargos ja ja dat bargos majt li dahkam. Majt li oahppam madi lihpit barggam *Várijn 2* girjijn? Makkár dahkamusáj lijkkujin barggat? Manen? Le gus siján favorittbielle girjen ja favorittdoajmma álggon jali sinna? Gáktu jáhkki

ULME: OAHPE GALGGI

- adnet moadda bágo ja moalkedime majt li oahppam madi li barggam *Várijn 2* girjijn
- ságastallat gávájs, tevstajs ja birrusijs
- vuosedit ietjasa njálmálasj máhtudagáv
- oassálasstet árvustallamij ja ájádallat ietjasa oahppamis ja giellaávddánimes
- tjoahkkáj giesset ja hiejttet bargojñ *Várijn 2* girjijn

>>>

buoremusát oahppi? Dát sjaddá ávkken dunji åhpadiddjen gå galga gárvedit ja hiebadit ådå tiemåjt ja åhpadimgárvidusåjt. Gehtja ienebu 1. kapihttalín, aktelasj árvustallam.

Gærddomdahkamus

6. tjuovvusín la gærddomdahkamus masi oahppe dábálettjat lijkkuji. Hiehpá buoremusát ålggodoajmman skåvllåsaljon tjåppa gidábiejve, valla dåhkki aj ietjá aktijvuodajn. Lijkkup tjadådit dāv dåjmvav luonndobålggån (natursti) jali låhtton (løype) skåvllåsaljon.

Mij lip oajvvadam 12 dahkamusá. Juohkka dahkamusån li gålmmå vástádusalternatijva. Juohkka juogos oadtju vástáduskårtåv, ja dāv galggi mažen divna pástajda. Mij lip differensierim vástáduskårtåjt vaj gávnnuji guovten variånntan: akta variånnta oahppijda gudi bukti tjållet, ja variånnta sidjij gudi e åjn buvte tjållet. Oahppe gudi e máhte tjållet, ja akta variånnta oahppijda gudi e máhte tjållet ja dárbbu l hiebadit. Máhtti aj vástedit ja biedji ruossit riehta alternatijvav. Jus lågenanguokta dahkamusá sjaddi ilå ållo, de máhttebihtit våljjit dajt dahkamusåjt majt sihtabihtit adnet.

5. Álggobarggo ja gielladájma

DÁJMA/TIEBMÁ

Lávdagoaden

Jus oahppe viehkedi lejrav dahkat, máhtteþ álkkesláhkáj tjielggit majt barggap. Jus la máhttelis, de vierttibihtit russtigiþt maþen válldet ja árbbedábálasj lávdagoadev tsaggat. Ávkken la jus la nágin maþen gut máhttá vuosedit ja subtsastit gáktu lávdagoadev tsaggat ja gáktu lávdagoaden árrót. Gá lávdagoadev lihþit tsaggam de máhtteþihtit tþáþkanit ságestittjat árbbedábálasj lávdagoade birra. Dáv máhttá subtsastit sáme- ja dárogiellaj. Iþ la val ulmme oahppe galggi divna moallánagájt dán dásen oahþpat. *Lávdagoahte* ja lávdagoat-terminologijja li ulmmen *Várijn 3* ja *Várijn 4* girijjn. Máhttá ávvudahttet oahþpijt ja þoahtá ávkken oahþþijda juo dáláa.

Jus oahppe galggi lávdagoaden idjadit, de oadtju vásádusájt gáktu adnet lávdagoadev ja hárrjidallat sosiála tþeþpudagájt. Jus oahppe e galga danna idjadit, de la huoman lávdagoahte buorre tþáþkanimsadþe ságestittjat vásádusájs álggokávlás, ja gáktu I manojn liehket, ja tjadádit njuolgasúsájt. Dánna lip moatteláhkáj barggamin **fágajgasskasasj tiemáj**.

Jus la nievres dálkke, jali «dássjedis ájgge» de máhtti lávdagoaden láhkát ja gulldalit subtsasijt ja histávrrájt, spellat bræhttasþelajt jali memory, jali barggat báþkobáþþkakártájt ma tieþmáj gulluji.

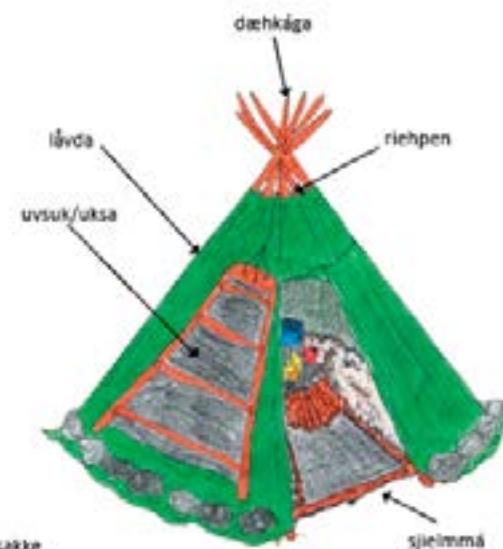
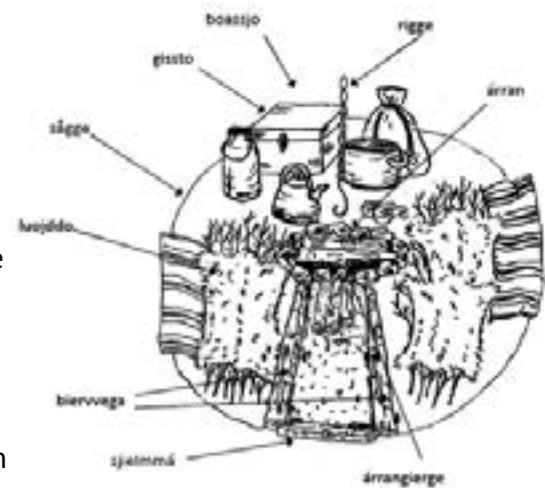
ÁVDDÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Válde þlánsjav *Lávdagoaden*, ja ane dav viehþken gá árbbedábálasj Lávdagoadev/tþubugav tsaggabihtit, jali áðááþggásasj lávdagoadev aluminiþmstáþkoj.

Válde fáron báþkobáþþkakártájt, bræhttasþelajt ja báþko-oahþþamþkártájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- dáþddát vehi gáktu árbbedábálasj lávdagoahte I anon
- adnet gielav duon dán dilen
- oahþástuvvat muþtem lávdagoahte bágoj
- ságestallat fágajgasskasasj tiemáj ja oadtjot þraktihþkalasj átsádallamiþt ma li tþanáðum dajda
- gulldalit histávrrájt ja subtsasijt sámeþgiellaj

DÅJMA/TIEBMÁ

Dállit

Gå galggap dállit, de máhttep ságastit majt dárbaHIP gå galga dáláv tsahkkidit. Máhttep vuosedit dav man birra ságastip jali viedtjat dav ja vuosedit. Dan láhkáj dádjadi oahppe buorebut majt miejnnip.

Gæhttjala aktiviserit oahppijt gatjálvisáj sámegiellaj. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadusájt ruvton oalgesbielen. Gatjáda dajt sæmmi gatjálvisájt dárogiellaj dárbo milta.

Konkrehtta dállåbarggo máhttá liehket tjoahkkit oahppij juohku-sav dállitjit. Dánna máhttá kombinerit praktihkalasj dájmajt giella-hárjjidallamij, ja sæmmi bále dibddet oahppij oadtjot åtsådalla-mijt mij gullu **fágajgasskasasj tiemájda**. Gatjáda oahppijs majt dárbaHIP gå galggap dáláv tsahkkidit, ja gæhttjot viedtjat dajt. Dibde oahppijt subtsastit majt li viedtjam. Luondulasj la manjela bagådallat ja hárjjidallat praktihkalattjat gåktu dállåsajev dahkat ja gåktu oadtjot dáláv buolátjit, ja ij ietjas vahágahttet (*álmuk-varresvuohka ja iellemrijbadibme*). Sæmmi bále máhttep oahppij-da oahppat luonndodáj dov (dállit ieme dállåsajev, ij dæssjev biejsstet luondov, usjudallat vaj ij buollá, gæhttit vahágahttemis) ja ságastit njuolgadusájs gåktu dáláv tsahkkidit. Dánna lip *guoddelis åvddånime ja demokratijja ja guojmmeviesátvuoda* baktu. Mákso máhttá liehket márfijt dálån basset.

Dát dállådahkamus máhttá aj doajmmat praktihkalasj oassen luonndobálggån (gehtja ienebu 38. bielen).

ÅVDDÅBARGGO/ÅHPADIMNÆVO

Ålggokåvlå tijmmaplánav jali gárvidusáv tiebmábæjvváj (biejvijda) viertti tjáledit, laminarit ja gatsostit dállåsaje lahka mij la luondulasj tjåhkanimsadje. Tijmmapládna máhttá liehket sámegiellaj ja dárogiellaj.

Baconmárffe I riek njálgge.
Gåvvå: Toril B. Lyngstad

ULME: OAHPE GALGGI

- loahppat bágojt majt dárbaHIP gå dállip
- gulldalit, dádjadit ja adnet álkkes dálå gárgadisájt
- ságastallat fágajgasskasasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj åtsådallamijt mij gullu dajda

Ájggeguovdelis bágo: Gehtja gåvvå báhkolistan 6. bielen girjen jali *Ålggokåvlå*-plånsjan.

Ájggeguovdelis gárgadisá:

- *Majt dárbaHIP gå galggap dállit?*
- *Mij dárbaHIP giergijt, biessijt, muorajt ja rissijt.*
- *Máhtá gus viedtjat ...?*
- *Gut vissjá viedtjat ...?*
- *Visjá gus viedtjat ...?*
- *Gut máhttá ...?*
- *Mån visjáv.*
- *Mån iv visjá.*

Viertti gatsostit *Dállit-* ja *Álggokávllá-*plánsjajt ja báhkolistav *Læjrrasaje bargo ja dájma várijn* vaj æjgáda gudi sihti oassálasstet vuojnni, ja oahppe ja áhpadiddje aj.

Jus lihpit oajvvadam vuorrasap oahppe galggi dramatiserit subttasav *Bárråmbåddå várijn* ja ávdånbuktet nuoramusájda, de la ávkálasj låhkåt ja ságastit subttasasa birra oahppij juo ávdån, vaj oahpástuvvi sisanujn.

DÁJMA/TIEBMÁ

Læjrrasajen

Madi lip dállågátten tjoahken, de máhttep ságastit ma gávnnuuj læjrrasajen, gånna hivsik la, gåssta máhttep tjátjev viedtjat jnv. Ságastallama máhtti boahdet luondulattjat, jali doajmma mij la juo gárvedum. Guovtes ja guovtes máhtti ságastallat, jali smáv jali stuoráp juohkusijn.

Máhttebihtit aktivisierit oahppij gielalattjat ja gatjálvisájt buktet sámegeiellaj. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadusájt ruvton oalgesbielen. Gatjáda sæmme gatjálvisájt dárruj jus la dárbbu. Læjrrasajen la aj luondulasj áhpadit oahppijda **gájjkásasj riektáb**. Jus lihpit juo ságastam dan birra klássalanján (gehtja 5. dahkamusáv), de hiehpá gærddot ja gæhttalit majt oahppe mujtti.

ÁVDÐÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Adnit báhkobánŋkakártájt gieda ávdån ja adnit dajt gaktu l ávdëbut tjelggidum.

Madi tjåhkudallap låvdagoaden/tjugin jali dállågátten, de máhttep ságastit ma li vuossan. Ságastallama máhtti boahdet luondulattjat, jali doajmma mij la juo gárvedum. Guovtes ja guovtes máhtti ságastallat, jali smáv jali stuoráp juohkusijn.

ULME: OAHPPE GALGGI

- máhttet bágojt dajs ma gávnnuuj læjrrasajen
- ságastallat fágajgasskasasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj åtsådallamijt ma gulluji dajda
- guldalit, dádjadit ja adnet álkkes gárgadisájt læjrrasajes

Ájggeguovddelis bágo: Gehtja gávva báhkolistav girjen 6. bielen jali *Álggokávllá-*plánsjan.

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Mij la dát?*
- *Ma li dá?*
- *Mij/ma la/li læjrrasajen?*
- *Læjrrasajen la/li ...*
- *Subtsasta majt vuojná*
- *Gånna l duv tjubuk/låvdagoahte?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Gånna l hivsik?*
- *Mujte val giedajt bassat!*
- *Dålla l bárråmbåddå!*
- *Majt dån bårå?*
- *Mån båråv ...*
- *Majt dån sidá?*
- *Mån sidáv ...*
- *Gijtto biebmojs!*
- *Viehkedaste muv*

Bårråt lasjes ja njålga biebmojt la aj ájnas gå várijt váttså. Dá gålmas li oadtjum njålga gasskabiejjev majt li oahppe 9. klæssan málestam. Gávva: Toril B. Lyngstad

DÅJMA/TIEBMÁ

Vuossan

Máhtá oahppijt aktiviserit gielalattjat ja gatjálvisájt buktet sámegiellaj. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadásájt ruvton oalgesbielen. Vuossa aktan dárbbagij la buorre vuodo ságastallamij. Ráhtti vuossas avtav dárbbagav ájgen ja gatjáda mij la dat, makkár bájno l danna jnv. Gatjáda sæmmi gatjálvisájt dárogiellaj jus la dárbbbo.

Báhkobáŋŋkakártá jali *Álggoskávllå*-plánsja máhtti doarjjan jus nágin oahppijs dárbbahi.

ÅVDDÅBARGGO/ÅHPADIMNÆVO

Gárveda «illustrasjåvnnåvuossav» gánnå li dábálasj dárbbaga gå galggi mannuj biejev jali idjadittjat. Ane aj báhkobáŋŋkakártájt ja *Álggoskávllå*-plánsjav gieda ávdån.

DÅJMA/TIEBMÁ

Luonndobálges

Dát la praktihkalasj ja fágajgasskasasj doajmma masi ienemusá oahppijs ávvudalli. Dájma viertti gárvedit buoragit juo ávdån. Oahppe barggi juohkusijn (3-4 oahppe juohka juohkusin) ja vierttiji aktan barggat gå tjoavddi duov dáv dahkamusáv. Luonndobálges (natursti) máhtta tjadáduvvat dæssju teorehtalasj dahkamusáj, jali kombinasjåvnnå teorehtalasj ja praktihkalasj dahkamusáj.

Buojkulvissan praktihkalasj dahkamusá: sarrit gåhpådievav, åhtsát 5 mierredam giedjega, páhkkit vuossav, sággárav vuollat jali tjoahkkít «dållåmuorajt» ja tsahkkidit dålåv. Máhttelis la aj fysalasj hásstalusájt, buojkulvissan guohtsat gierge nali, gahppadit jågátja badjel, starjjat (balansere) duoge nanna jali suogŋat muora vuolev mij la lággam. Oahppamulme, bágo, moalgedime ja gárgadisá båhti sisanos ja gåktu gárvvíduv tjadáduvvá, dáanna l dæssju máhttelis juo ávdån ságastit gájkkásattjat.

Mujte: praktihkalasj dahkamusá gájbbedi ienep ressurspersåvnnájt gå dájmajt tjadádihpit. Mijá skåvlån la álu 8. klåssa vásstádus gárvedit ja tjadádít.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet bágojt dajs ma gávnuuji
- letjasa vuossajn
- gulldalit, dádjadit ja adnet álkkes gárgadisájt ietjasa vuossa birra hárijjidallat rádjat ietjasa vuossa sinna ja vuossa birra
- oadtjot praktihkalasj átsådallamijt mij gullu fágajgasskasasj tiebmáj *álmukvarresvuoha ja iellemrijbadibme*

Ájggeguovddelis bágo: Gæhttjat gåvvå báhkolistav girjen 6. bielen jali *Álggoskávllå*-plánsjan.

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Ma li dá?*
- *Mij/ma la/li læjrrasajen?*
- *Læjrrasajen la/li ...*
- *Subtsasta majt vuojná læjrrasajen.*
- *Gánnå l duv vuossa?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Mij la duv vuossan?*
- *Ma li duv vuossan?*
- *Vuossan la/li ...*
- *Le gus dujna ...vuossan?*
- *Muv vuossan li fáhtsa, hullo-gænessir, hullobåvså, oademvuossa, niesste, nijbbe, gukse ...*

ULME: OAHPE GALGGI

- aktan barggat gå galggi tjoavddet duov dáv dahkamusáv
- hasodit ietjasa fysalasj, gielalasj ja sosiálasj
- adnet gielav duon dán aktijvuodan
- dábddåt/máhttet láttij/sjattoj/juhtusij namájt/nammadusájt

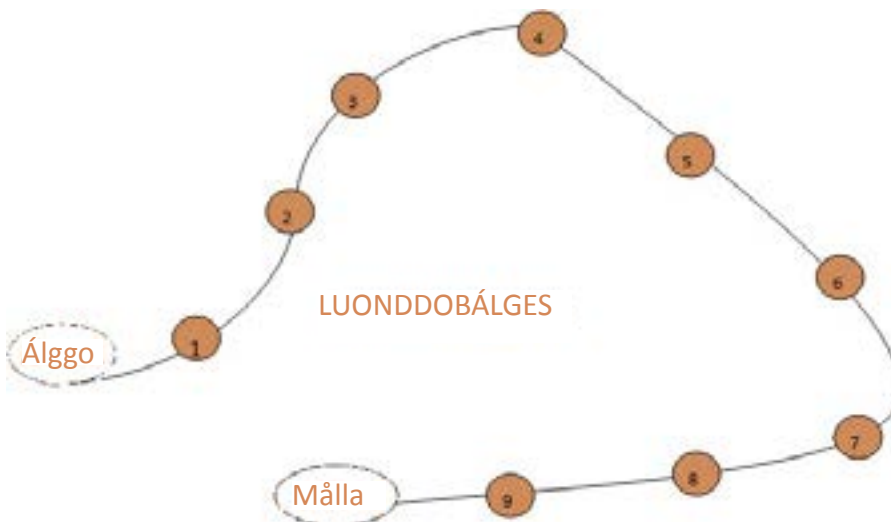

Dát la buorre vuohke gáktu álldarijt segadit, ja sæmmi bále hárrjiddallat aktan barggat ja iehtjádijt vieledit (gehtja aj 7. kapihttalav dábálasj oasen åhpadiddjijbagádusán). Jus e vuorrasap oahppe máhte barggat sæmmiláhkáj gá mijá oahppe, de li diján ihkap æjgáda jali ietjá berraha gudi máhtti viehkedit muhtem pástajn.

Gárvedit ja tjadádit luonndobálggáv (natursti) boahtá dassta gáktu oahppijjuogos la biejadum tjoahkkáj. Jus divnajn oahppijn juohkusin la sámegeiella, máhtti divna diedo ja bagádusá liehket sámegeiellaj, valla e máhte ilá gássjela liehket. Oahppijjuohkusijn gánná muhtem oahppijn la sámegeiella ja iehtjádijn ij la, máhtá dahkat dahkamusájt/bagádusájt dárogiellaj ja sæmmi sámegeiellaj. Juohkusa ma aktan barggi vierttiji liehket «rájnna» giellajuohkusa, ja sámegeielloahppe vierttiji oadtjot ietjasa dahkamusájt ja bagádusájt sámegeiellaj. Praktikhalattjat máhtá tjoavdeduvvat jus dahkamusárkajn la sámegeiella árka nuppen bielen ja dárogiella vas nuppen. De máhtti åhpadiddje/viehkke álkkesláhkáj hiebadit dahkamusájt duon dán juohkusij gá árkav járggála.

ÅVDDÅBARGGO/ÅHPADIMNÆVO

TjuovvusiIn *Várijn 1* girjen gávna oajvvadusájt dahkamusájda majt máhtá luonndobálggán (natursti) adnet. Dahkamusájt hæhttu hiebadit dan sadjáj gánná galggabihtit liehket, valla mijá oajvvadus máhtá liehket buorre álggo. Buorre I laminirit dahkamuskártájt ja duov dáv majt galggabihtit álggon adnet.

DÁJMA/TIEBMÁ

Biebbmo

Idedisbiebmo

Bárråmbåddå

Gasskabiejvve

Iehkedisbiebbmo

Olmáivákke skåvlån la agev 9. klássa ávdåsvásstádus málestit divnajda gudi oassálassti álggoscåvlån. Vuostasj biejeve I dábalattjat «juppsa», ja divna gudi oassálassti váldi malesábnnasijt manjen, ja de gárvedi 9. klássa biebmajt. Nuppe biejeve de skåvllå máksá biebmajt. Váren dábalattjat málestip bohttsubiergos mij bohtá lahkusis.

Smávskåvlån máhttá aj miján liehket biebbmo tiebmán. Máhttep ságastit dajs biebmajs majt bárråp ja ihkap ietja gárvedit idedisbiebmov, lunsjav jali iehkedisbiebmov.

Tjoahkkim lip muhtem álkkes biebbmobagádusájt majt máhttebihtit adnet jus hálijdihpit russtit biebmajt nuoramus oahppij siegen. Bagádusájt gávna [dáanna](#).

Bårádahttijn máhttep ságastit makkár biebbmo ja nieste li manjen, jus lip gájjkåmin jali nælggomin, majt sihtap bárråt ja juhkat jnv. Dási máhtti juo gárvedum dahkamusá, jali ságastallat gå la luondulasj. Buvte gatjålvisájt majt oahppe gæhttjali vásstedit.

Nuoramusájda máhttá liehket buorre gullat gatjålvisájt sámegiellaj ja dárogiellaj. Gærdo sámegiellaj ávddål gå dárbbmo I gatjádít dárogiellaj. Gehtja oajvvadusájt ruvton ávdep bielen. Oahppe e dárba oahppat divna gárgadisájt dálla, valla dábddåt gatjålvisájt ja vásstedit álkkes bágoj.

Oahppe lijkkuj gáhkkit dálå nanna. Gåvvå: Edel Monsen

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágojt ja álkkes gárgadisájt ma gulluji bárråmijda
- oadtjot praktihkalasj átsådallamijt álkkesláhkáj biebmajt russtit luondon
- ságastallat biebmajs ma lahkusis báhti Ja guoddelis ávddånahttemav

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Makkár biebbmo li duv vuossan?*
- *Mujna li ...*
- *Le gus nælggomin?*
- *Le gus ...?*
- *Lev./Iv la.*
- *Majt sidá?*
- *Mån sidáv ...*
- *Sidá gus ...?*
- *Sidáv.*
- *Majt jugá?*
- *Mån jugav ...*
- *Majt bårå?*
- *Mån båråv ....*
- *Lijkku gus ...*
- *Mån lijkkuv*
- *Rája munji ...*
- *Gijtto biebmajs!*
- *Varrudagá!*

DÅJMA/TIEBMÁ

Lávllaga ja stága

Miján la agev lávllom- ja stáhkambáttá sækálakkoj gá lip álggoscávlán. Moattes oahppijs lijkkuji stáhkamtijmajt, ja vuorrasamos oahppiin la ávdásvásstádus stáhkat ja hávsskudallat nuorabuj, álggoscávlá suohttasamos dáhpádus. Dakkár dájmajt viertti juo gárvedit ávddál álggoscávlá.

Mijá skávlán juohkep gasskadásegij- ja/jali nuorajskávlá oahppiit juohkusijda. Oasse ávddábargos ávddál gá mannap álggoscávlá, galggi juohkusa gárvedit dájmajt massta sihti ávdásvásstádusáv válldet ja tjadádit smávskávlájn. Javllap juohkka juogos viertti gárvedit binnemusát 3 sierra dájma ma galggi vihpat birrusij 45 minuhta tjoahkkáj. Jus ij la máhttelisvuohta segadit álldarijt nav gáktu mij, de máhtti áhpadiddje ietja gárvedit ja tjadádit muodugasj dájmajt.

Gáktu organiseri ja gárveda boahotá dassta man állo oassálassti, ja gáktu oahppejuogos la biejadum tjoahkkáj mij gullu álldarij ja giellaj. Dij ietja vierttibihitit árvustallat gáktu tjalmostahttebihitit sámegiellav dáj stáhkusij- jali dájmajt báttájn. Sámeგიeloahppe gasska- ja nuorajdásen máhtti jus sihti lávllot sámegiellaj, jali stáhkat álkkes giellastáhkusij smávskávlá sámegieloahppij siegen. Juohkusin gánná li dássju oahppe gudi sámásti, máhtti divna stáhkusa, lávllaga ja dájma sámegiellaj jali oasse sámegiellaj. Segadum juohkusijn vierttiji sámegieloahppe oadtjot sæbrrat stáhkusijda ja dájmajda «dáj nuppij» siegen. Sámeგიeláhpaddidje máhtti ihkap gárvedit avtav jali ienep dájmajt ma divna tjadáduvvi sámegiellaj, oahppe aj gænna ij la sámegiella.

Máhttelis la árvustallat náv: jus oahppe li arvusmahttám fágajn ja giellajn álles biejev, de máhtti dá stáhkambáttá liehket «friddjabáttá» gánná sosiálatlattjat la ájnnasabbo giellaoahppamis. Valla huoman oajvvdip stáhkusij ja dájmajt ma máhtti oahppiit arvusmahttet giellalattjat.

Subtsas **Dállit** la ádásis tjáledum ienjiis subtsasis *The little red Hen*. Dát hiehpá buoragit oahppiida gasskadásen Jali nuorajdásen gá galggi dramatiserit ja hárijidallat smávskávlá sámegieloahppiida. Máhttelis la aj juogos duot dát álldaris aktan barggat. Subtsasav gávna dánna.

Mij lip aj dahkam **álggobingo** mij máhttá akta dajs dájmajs liehket. Buoremusát hiehpá dav adnet læjrrasaje lahka. Bingen galggá gávnna ienemus oasev substantijvajs brehtan. Oahppe máhtti aj vuosedit ja subtsastit majt li gávnna, jali subtsastit gánná sij gávnna duov dáv substantijjav.

ULME: OAHPE GALGGI

- giellav adnet duon dán aktijvuodan
- oassálasstet dramatiserimin jali liehket gulldaliddje gá nuppe dramatiseriji
- hasodit ietjasa duon dán láhkáj, buojkulvissan fokuserit ja mujttet bágojt/ moalgedimijt
- aktan barggat nuppij ja ávdásvásstádusáv válldet juogosdahkamusájn
- oahppat muhtem sáme lávllagijt

Sij gudi juo rijbbi, máhtti sæmmi bále hárrjiddallat in esijvav. Mij lip gáhttjum álggobingov *Álggokávllá váren*, ja dav gávna dánna. Tjáleda bingobrehtajt juo ávdán ja lamineri dajt. Mujte aj whiteboard tussjajt maj mierkki bingojt brehtajn. Oahppe máhtti barggat bingojn guovtes ja guovtes jali gálmås juohkka juohkusin. De dárbahtihpit avtat bingobrehtav ja avtav tussjav juohkka juohkusij.

Dánna li duodden muhtem dábálasj stáhkusa ja dájma, majt hiebada vaj máhtti aneduvvat giellahárrjiddusájn:

Hádja boahdá

Dánna máhtta álkkes hiebadimij dahkat dav oahpes stáhkusav ietjá stáhkusin:

Jus sihtá oahppe galggi oahppat jávrreguolij namájt sámegeiel-laj, de máhtta Hávga boahdá stáhkusin hárrjiddallat guolij namájt (duola degu rávddo, dábmu, njáhká ja tjuovttja). Jávrreguolij namájt gávnnahtit plánsjan Jávrreguole.

Biernna oadá

Akta oahppijs galggá liehket biernna, ja ietjá oahppe suv bir-ra tjuodtju gut vellaj ednamin ja oadá. Oahppe lávllu *Biernna oadá*, ja gá álliji lávllot, de biernna tjuodtján ja doahppi avtav oahppev gitta. Sån gev giddi oadtju liehket biernna.

Kima stoagos

Dát la mujtostoagos majna dáhkki bágojt oahppat/gærddot, ja sæmmi báttá hárrjiddallat visuála mujtojt. Dála l oajvvadus mij hiehpá juohkusij 3-6 oahppij: Bieja muhtem báhkobáŋŋakártajt jali muhtem fysalaj dingajt, duola degu muorraskuolkáv, gier-gev, nijbev, bastiv, gáhpáv jnv. tjáhkáhimvuoládisá nali. Madi ienep kártá jali dinga, dadi gássjelabbo sjaddá. Vuoseda sub-stantijvajt, javla bágojt ja gærdo desik divna máhtti dajt bágojt. Rája oahppijit viegatjit, madi li viehkamin gádoda avtav kártájs jali avtav dingajs. Gá ruopptot báhti, de galggi javllat dan sub-stantijva sámegeiel namáv mij gáhtu. Sån gut vuostak nahká, oadtju iesj válldet avtav dingav nuppe vuorruj. Jus dinga málssu sajev, de sjaddá gássjelabbo. Málso muhtem bágojt gá li 3-4 vuoro mannam.

Báhkostafæhtta

Dát la doajmma gánná oahppe oahppi/gærddu bágojt, ja sæm-mi bále mujtov hárrjiddalli. Oahppe smáv juohkusijda juogeduvvi, 3-4 oahppe sæhkálakkoj. Dáhkki aj maŋen válldet ávdđaskávllá-mánájt jus li fáron.

Olmáivákke skávlán oadtju 4. klássaga ávdásstádusáv áhpa-dit ávdđaskávllá oahppijit, 1. 2. ja 3. klásson muhtem mierredum bágojt. Bágo majt galggi oahppat máhtti duola degu juhtusij ja láttij namá, muorje jali bágo gávvá báhkolistas girjen. Oahppe 4. klásson vierttiji dáv skávlán gárvedit.

>>>

Oahppe gudi li oadtjum liehket «åhpadiddjen» tjuottjadi duobbeli juohkusijs gudi tjuodtju rájddon. Sij máhtti adnet «jukselappe» vaj bágojt mujtti. Juohkka juogos manná avta oahppe lusi 4. klássas guhti sidjij galggá oahppat avtav bágov sámegiellaj. Gå sijá mielas máhtti bágov, manni åhpadiddje lusi gut máhtta sámegiellav, ja javlli bágov sámegiellaj (ja mij la dárogiellaj). Dan manjela tjuottjadi rájdo manjelij, ja välljiji ádá oahppev avtajn ádá bágujn gå la vas sijá vuorro. Dánna l ájnas jus li nágin állessjattuk gudi gæhttji juohkusij badjel vaj i duojkke sjatta, ja doarjjan dajda nuorra «åhpadiddjijda».

Land art/Dájdda luondon

Oahppe galggi dájddagijt dahkat ábnasijs majt luondon gávnni. Sij máhtti buojkulvissan gáváv jali skulptuvrav dahkat. Máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Gáváv jali skulptuvrra majt dahki galggá tjanáduvvat ålggoscávlå tiebmáj. Gå li gærggam de máhtta juohkka oahppe/juogos giehttot dájda nuppijda majt li dahkam. Sij sámásti nav ålov majt máhtti madi subtsasti.

Internehtan máhttebihtit gávnnat moadda arvusmahttem bieles ja buorre buojkulvisájt ednam dájddaj. Buorre l vuosedit oahppijda muhtem buojkulvisájt ávddål ávddåskávlå ålggá, vaj oadtju inspirasjávnav ietjasa dájdda bargojda.

Tsabmamstoagos

Oahppe tjuodtju biráldahkan. Åhpadiddje válldá fáron báhko-oahppamkårtájt jali gávávjt juhtusijs ja/jali láttijs ma li dagádum, judos- ja láddeplánssja vuodon. Oahppe válldá kártáv jali gáváv. Jus gáváv l buojkulvis *heilo*, de galggá oahppe tsamádit: *Mån lav hudi* lagámus oahppáj oalgesbielen, ja nubbe vas tsamát dáv vijdábut oahppáj ietjas oalgesbielen. Náv joarkká desik manjemus oahppe l oadtjum gullat gárgadisáv, ja dav de tjavgga javllá. Jus li moadda oahppe juohkusin, máhtta juohkusav juohket vaj sjaddá hiebalgis lårhko oahppijs juohkka biráldagán.

Oahppe máhtti dahkat riek tjáppa dájdajt luondon, valla dát vájmmo ij la ulmutja giedaj dagádum. Dát la luondo ietjas dájdda. Gáváv: Toril B. Lyngstad

Dánna hárrjiddallá gulldalit, dádjadit ja ávddånbuktet álkkes diedádusájt. Duodden stáhkusijda/dájmajda ma li tjielggidum badjelin, gávnnuaji ajetjá «dábálasj» stáhkusa ma gielladájmajda hiehpi, duola degu: Mime-stáhkusa, Tante Knute (*Muohtá/Siessá/Goasske/lbme-tjuolmma*), Stiv heks ja *Ruoppsis tjuovgga* (Rødt lys).

Gávnnuaji ajet næhttabiele stáhkusij ja dájmaj ma álggoskávlláj hiehpi. Dála li nágin buojkulvisá:

<https://friluftsliviskolen.no/aarshjulet/>
<https://undervisningstips.com/category/uteskole/>
<https://www.spireserien.no/uteskole>

Juska dájma ma dánna tjielggiduvvi li dárogiellaj, de dáhkki ajet sámegeielav duodden. Næhttabielen <https://www.spireserien.no/utegym> la buojkulvissan tjáppa gávva guovtet næjtsos gudi gahppaba báttav sámmi bále gá hárrjiddallaba allafrekventatijvva (høyfrekvente) bágojt. Dáv ajet dáhkki sámegeiellaj.

DÁJMA/TIEBMÁ

Sáme bájkkenamá

Luonndonammadusá ja sáme bájkkenamá li ájggeguovddelisá divna gálmá **fágajgasskasaj tiebmáj**. Jus lihpit ságastallam dán birra dahkamusájn 13 ja 14, de hiehpá gærddot madi lihpit álggon. Jus ehpiet la ájn dahkamusájn állim, de huoman máhttebihtit fágajgasskasaj tiemájt vuodon gá ságastallabihtit (gehtja oajvva-dusájt dahkamusájn 13 ja 14).

Sáme bájkkenamájn gávnnuaji állo diedo luondo ja kulturhistávras. Válde oahppiit mañen váttásájt lækrrasaje lahkusin jus gávnnuaji sáme bájkkenamá buoldajn, dievájn, njárgajn, várijn ja jágájn dajn lahkusijn.

ULME: OAHPPA GALGGI

- oahppat muhtem mierredum bájkkenamájt
- oahppat muhtem luonndonammadusájt (bujk: *várre jávrre, jáhkå, njárgga*)
- oahpástuvvat kártajn
- diehtet sáme bájkkenamá li kulturmujo ja ságastit majt da merkahi (*demokratija ja guojmmeviesátvuohta ja guoddelis ávddånibme*)
- diehtet gáktu luonndonammadusá ja bájkkenamá máhtti sijáv viehkedit vaj diehti gánná li luondon (*álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme*)

Sáme bájkkenamá li kulturmujo ja vuosedi bálggáv. Gávva: Edel Monsen

Jus gávnnuji subttasa ma gulluji duon dán bájkkenammaj, de máhttebihtit dajt oahppijda subtsastit. Buorre l jus oahppe bessi imájdallat gáktu ja manen sáme bájkkenamá li oadtjum jur dav namáv.

Muhtem oahppijda ihkap la juo muddo kártav oahppat. Máhtti buojkulvissan oahppat nuortta l agev bajás kártan. Ihkap muhtema máhtti lāhkāt bájkkenamáj ja gávnnat kártan sajijt ma li lahkusin? Ihkap muhtema máhtti dālkkut kártav ja gávnnat gānnā li miehtse, vāre, jalga, vākke ja jāgā?

ÅVDDÅBARGGO/ÅHPADIMNÆVO

Válde fáron kártav dat bájkkes gāsi galggabihtit. Kártan vierttiji sáme bájkkenamá. Jus ij gávnnu kártta sáme bájkkenamáj, de máhttebihtit ietja sárggot álkkes kártav. Guoradalá jus gávnnuji subttasa ma bájkkenamájda gulluji.

DÅJMA/TIEBMÁ

Sjuohppit

Jus dájna dājman galggá vuorbástuvvat, de viertti vālldet manen dārbulasj vædtsagijt majna vuoseda gáktu sjuohppi; sjuohpanav, boahhtsutjoarvev «bliŋŋkan», ja ulmutjav gut máhttā sjuohpanijn ja subtsastit sjuohppimis. Sān subtsas ja vuosādallā dārogiellaj ja sāmegiellaj gáktu sjuohppit. Manŋela máhtti oahppe gæhttjalit sjuohppit.

Dát doajmma dāhkki aj dahkamussan luonndobālggān (natursti).

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat manen ja gáktu sáme sjuohppiji
- oahppat bágojt *sjuohpan* og *sjuohppit*

DÅJMA/TIEBMÁ

Sjatto

Sjatto l tiebmá mij ālggoskāvlān buoragit hiehpā, ja duodden la ājnas mij gullu **fāgajgasskasaj tiemájda** ja **guovdāsaj ārvoжда fāhkaj** sāmegiella nubbenigiellan (gehtja aj 7. kapihttalav āhpaididdjijbagādusā dābālasj oasen). Barggit ruktoguoradallamijn (ruteanalyse), jali vādtsit læjrrasaje lahkusin ja āhtsit sjattojt majt máhttebihtit ruopptot skāvllāj vālldet.

Adnit sjaddoplānsjav ja florāv vaj máhttebihtit sjattoj tjerdajt mierredit. Åhpadiddje máhttā oahppijda vaddet diedojt muhtem sjattojs. Lāgā ja subtsasta sāmegiellaj ja dārogiellaj. Dibde oahppijt ājādallat makkār āvkkimārvvo l sjattojs.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat/gærddot muhtem vārresjattojt
- dahkat vuosādusāv
- sāgastallat slājaj *moattevuodas* ja *luonndoressursajs* (*guoddelis āvddānibme*)

Gávnabihtit sjattojda namájt sámegiellaj ja dárogiellaj? Vállji 5-6 sjatto majt manen válldebihtit. Buorre I sjattojt dæbttjot vaj gájkki ávdđál gá biedjabihtit kontaktpahppárij.

Gá boahtebihtit ruoptot skávlláj, máhttebihtit dahkat sjaddo-vuosádusátjav. Dát la dahkamus mij vas boahtá gasskadásen, valla stuoráp barggo ienep sjattoj.

Jus li muorje lahkusin, de la buorre muddo muorjij namájt oahppat. Oahppe máhtti sylltit gáhkoida, jali hávvarávtsa nali jus galggabihtit dav iehkedisbiebbmon.

ÅVDDÅBARGGO/ÅHPADIMNÆVO

Válde fáron kladdegirjev gási máhttebihtit sjattojt dæbttjot, ja garrasap árkajt A5- jali A6-stuorrudagájn, skárjáv ja kontaktpahppárav.

Válde fáron duov dáv sjaddoplánsjav ja ihkap aj floráv. Válddit manen skieloht jali ietján masi muorjijibihtit.

Sare giedjegahtti juo moarmesmáno, ja láddi bārggemánon, ja muorje li járbuga degu ærttara. Lasta gahtti tjavtjajt ja váren oadtju lasta riek tjáppa ruoppis tjaktjabájnov. Jus sihtá sarrit minerálaj ja vitamijnaj diehti, de la buoremus juhkat sarresáftav jali bárrát varás muorjijt. https://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/vacc_myrr.htm Gávvå: Edel Monsen